सप्टेंबर २००१ Rs. 10/-

चांदोबा

वाचकांची पत्रे

आपण प्रसिद्ध करीत असलेला मराठी 'चांदोबा'मी नेहमी वाचतो. त्यामुळें चालू युगांत अनेक युक्त्यांचा वापर करता येतो. आपले हे कार्य असेच चालूं राहो! व आपली भरभराट होवो हीच अपेक्षा. कळावे.

दिलीप गोपाळ पाटील, बेळगांव

'चांदोबा' हे पुस्तक काढणारे काका, काकी, मावशी, मामा या सगळ्यांना माझा, कल्पेशचा नमस्कार. मी तुमच्या फोटोंना उत्तर पाठवतो. पत्र लौकर लौकर पाठवावे.

कल्पेश शहा, महाराष्ट्र

साहेब, चित्रशीर्षक स्पर्धेचे पत्र आपणाकडे २० तारखेपर्यंत पोंचायला हवे आहे. परंतु चेन्नई व माझे गांव यातील अंतर फार असल्याने, आपले 'चांदोबा' (मराठी) वेळेवर मिळत नाही. बुकडेपोवाला हे पुस्तक ४-५ तारखेला आमच्या हातीं सोंपवतात. त्यामुळें पत्र लिहीण्यास व ते आपल्यापर्यंत पोंचण्यास उशीर होत राहातो. तरी ती तारीख २० ऐवजी २५ करावी ही विनंती. कृपया कांही चुकल्यास क्षमा करावी.

श्रीनाथ आण्णाप्पा कोथळे,कर्नाटक.

मी 'चंदामामा'चा लहानपणापासून वाचक आहे. रोजच्या दैनंदिन तणावामधून कांही वेळ संपूर्ण मुक्तता मिळवण्यासाठीं चंदामामाच्या सर, सरळ आणि बोधप्रद गोष्टी उपयोगी असत. पण सध्यां तसे वाटत नाही. गोष्टींचे प्रमाण कमी होत चालले आहे. निरुपयोगी गोष्टींवर अनेक पाने खर्ची पडत आहेत.

के. सेनगुप्ता, शाहजहानपूर

कित्येक वर्षे मी चंदामामाचा नियमित वाचक आहे. मी अजूनही चंदामामा वाचतो, पण पूर्वीच्या चंदामामाची.गोष्ट वेगळी होती. घरांतली व गांवातली चित्रें खूप छान वाटत असत. गोष्टीदेखील एकापेक्षां एक चांगल्या असत. आत्ता ही हे मासिक मला आवडते, पण कांहीतरी मनांत खटकते हे खरे !

विनय त्रिपाठी, अलाहाबाद

शाळेंत असल्यापासून आपला चंदामामा मी मोठ्या उत्सुकतेने व आनंदाने वाचतो आहे. आता माझे वय ३६ आहे व भारतीय वायुसेनेत मी लहान वयांतच भरती झालो होतो. सुटीवर आलो की किंवा प्रवासांत मी चंदामामा विकत घेऊन अवश्य वाचतो. आता माझी मुलें व पत्नीही चंदामामा आवडीने वाचतात. मे २००१ चा अंक माझ्या हातीं पडला. नेहमीप्रमाणें गोष्टी मजेदार व रंजक आहेत. पौराणिक कथांमुळे आपल्या सांस्कृतिक ठेव्याचा परिचय होतो आहे.

सार्जंट बी. पी. सिंह, अहमदाबाद

यक्ष पर्वत

८

(गुरु भल्लूक भुयारी वाटेच्या वरच्या दाराजवळ आला. खड्ग व जीवदन्ताने मेलेल्या लांडग्याला त्या दाराच्या आंत फेकून दिले. हे बघताच कांही लांडगे भुयारांत घुसले. त्यांच्या मागोमाग खड्ग आणि जीवदन्तपण दारांवर चढले. समरबाहू व त्याचा साथीदार खाली उभे होते. लांडगे त्यांच्याभोवती जमूं लागले. इथून पुढे...)

समरबाहू विचारांत पडला की स्वतःचे रक्षण कसे करावे. तो आपल्या चारी बाजूंस बघूं लागला. त्याला बिळांतल्या वाटेने जाऊन आपली सुटका करायची नव्हती. तेवढ्यांत चंद्र जोरात ओरडला, ''सरदार, लांडगे आपल्यावर हल्ला करणार आहेत. आपण नक्की मरणार असं वाटतंय.'' तितक्यांत खड्गवर्माने दारापाठीमागून वांकून आपले हात खाली सोडले व म्हणाला, ''समरबाहू, चंद्र, माझे हात धरून दाराच्यावर चढून या.'' दुसरा कांही मार्ग नसल्याने समरबाहू व चंद्रने खड्गवर्माचे हात पकडले. खड्गवर्माने ताबडतोब त्यांना वर खेंचले.

तिकडे जीवदन्त आपल्या मंत्रदंडाने लांडग्यांना घाबरवत होता. आणि संधी मिळताच तो भुयारीवाटेवर आला.

आता चौघांनी ते जिथे होते त्या भुयारांत बारकाईने बघितले. खड्गवर्मा जीवदन्ताला म्हणाला ''जीव, गुरु भल्लूक आणि त्याच्या टोळीचा कांही पत्ता लागत नाही. हे सगळे आता कुठे बरं गेले असतील?''

जीवदन्ताने कान देऊन ऐकलं की बिळांतून कांही आवाज येतोय. मग तो म्हणाला ''खड्ग, बिळांतून आरडाओरडा ऐकूं येतो आहे. पण हे

कळत नाही की तिथे काय चाललंय. तुला कांहीच ऐकूं येत नाही कां?"

खड्गवर्माने कांही बोलायच्या आधीच समरबाहू बोलूं लागला, "मला लांडग्यांचेच नाही तर गुरु भल्लूकाचेही ओरडणे ऐकूं येत आहे. तो आपल्या शिष्यांना सावध करतो आहे. आपण इथे जास्तवेळ थांबणे चांगले नाही." असे म्हणत तो भीतीने कांपू लागला. त्याच्या बोलण्याला हंसत खड्गवर्मा म्हणाला, "तू पण कसा शूर सरदार आहेस! वाळवंटातून इतक्या लांब साम्राज्य स्थापायला आलास आणि जिवाची एवढी पर्वा करतोस? तुला हे शोभत नाही." हा टोमणा ऐकून समरबाहूने स्वतःला सावरलं. आपला भाला वरती करत तो म्हणाला "मेलो तर कसं साम्राज्य स्थापणार? जोपर्यन्त माझं ध्येय पूर्ण होत नाही तोपर्यन्त मी मरूं इच्छित नाही."

समरबाहूच्या या बोलण्यावर ते दोघे हसूं लागले. जीवदन्त भुयारांतील वाटेने पुढे जात म्हणाला "समरबाहू, माझा हा मंत्रदंड व खड्ग-वर्माची तलवार, तुला आमचा मित्र स्वर्णाचारीकडे सुखरुप पोचवेल. आमचे आश्वासन ऐकून हातावर हात ठेवून स्वस्थ बसूं नकोस. गरज पडेल तेव्हां आपल्या भाल्याचा उपयोग कर."

जसजसे ते भुयारात पुढे जाऊं लागले तसतसे लांडग्यांचे ओरडणे व माणसांचे आवाज स्पष्ट ऐकूं येऊं लागले. थोड्याच वेळांत ते भुयारमार्गाने अस्वलवाल्या माणसांच्या घराजवळ पोचले. जीवदन्ताला वाटले की भल्लूक कदाचित् वृकेश्वरी देवीच्या मंदिरात असेल.

एक अस्वलवाला भीतीने कांपत त्यांच्या-कडेच पळत येत होता. एक लांडगा तोंड वासून त्याचा पाठलाग करत होता. खड्गवर्मा ताबडतोब पुढे झाला आणि त्याने आपली तलवार लांडग्याच्या शरीरांत खुपसली. लांडगा विव्हळत, ओरडत, धडपडत, तेथून पळून गेला.

तेव्हा जीवदन्त त्याला धीम्या स्वरांत म्हणाला "अरे गुरु भल्लूकाच्या शिष्या, तू जोरजोरांत बोलूं नकोस. मी जे विचारतोय, फक्त त्याचे उत्तर दे. तुमचा सरदार गुरुभल्लूक आता कुठे आहे? तुमच्या टोळीचे सर्व लोक अजूनही बिळदुर्गातच आहेत का? ते जंगलाकडे तर पळून गेले नाही ना?"

"साहेब, लांडग्यांच्या हल्ल्याच्या भीतीने

आमचे सगळे लोक झोपड्यांतून, खोल्यांतून लपले आहेत. गुरु भल्लूक वृकेश्वरीदेवीच्या मंदिरात पूजा करीत आहेत."

"लोकांना पकडून आपले गुलाम बनवता. त्यांच्याकडून कामे करुन घेता. स्वतःला शूर म्हणवून घ्यायला लाजत नाही. मग लांडग्यांची एवढी भीती का?" खड्गवर्माने विचारले.

"सरकार, लोक आपल्यापेक्षां बलवानापुढे झुकतात. पण लांडगे क्रूर पशू आहेत, त्यांच्याशी कोण सामना करणार? हे तर बलवानांना देखील खातात." अस्वलवाला म्हणाला.

जीवदन्त त्याच्या बोलण्यावर हंसत म्हणाला, "भ्याड आहेस पण सत्य गोष्ट बोललास. तू म्हणाला होतास गुरु भल्लूक वृकेश्वरी देवीच्या मंदिरात आहे, तू पुढे होऊन आम्हाला रस्ता दाखव. आम्हाला फसवायचा प्रयत्न केलास तर तुझी चामडी लोळवीन."

थोडे दूर गेल्यावर भल्लूकाच्या शिष्याने एका खोलीकडे बोट दाखवून म्हटले, "साहेब, हेच वृकेश्वरीदेवीचे मंदिर आहे व गुरु भल्लूक आंतच आहेत."

खड्गवर्माने हळूंच मंदिराच्या दरवाजाजवळ जाऊन त्याला एक हलका धक्का दिला. त्याने बघितले की गुरु भल्लूक वृकेश्वरीदेवीच्या मूर्तीपासून चार पांच फुटावर जमीनीवर आडवे पडून साष्टांग नमस्कार घालत आहे व स्वतःशीच बडबडत आहे. खड्गने जीवदन्तास विचारले, "सांग आता काय करायचे?" जीवदन्त म्हणाला, "तो मूर्तीपुढे वाकलेला आहे. तू हळूंच मूर्तीच्या मागे लप. आणि त्याला असा उपदेश

कर, जणूं देवीच त्याच्याशी बोलत आहे. देवीच्या आवाजांत त्याला असं सांग की त्याने आपल्या शिष्यांसहीत बिळदुर्गातून पळून जावे. आणि असं पण सांग की हे झालं नाही तर मोठे संकट कोसळेल.''

हलक्या पावलांनी पुढे जात खड्गवर्मा वृकेश्वरीदेवीच्या मूर्तीपाठीमागे लपला. आणि बोलूं लागला, ''भक्ता भल्लूका, तुझ्या तपश्चर्येने मी संतुष्ट झाले आहे. देशद्रोह्यांच्या प्रवेशामुळे हा बिळदुर्ग अपवित्र झाला आहे. मी आता इथून गुप्त होणार आहे. आणि जंगलातल्या तळ्याकांठच्या शमीवृक्षाखाली प्रगट होणार आहे. आपल्या शिष्यांसह तिथे पोच व माझी पूजा कर.''

देवीचा आवाज ऐकून भल्लूक घाबरुन उठून राहिला. त्याने हात जोडून म्हटलें, ''वृकेश्वरी देवी,'' तो आणखी कांही म्हणण्याच्या आंतच देवीच्या आवाजांत त्याला रागवत खड्गवर्मा म्हणाला ''आणखी कांही न बोलता ताबडतोब जंगलातल्या तळ्याकांठी पोच.''

गुरु भल्लूक देवळांतून बाहेर आला. त्याआधीच जीवदन्त व इतर सगळे भिंतीआड लपून बसले. गुरु भल्लूक आपला पंचशूळ वर उचलून ओरडूं लागला, ''हे वृकेश्वरीदेवीच्या भक्तांनो, देवीने आज्ञा केली आहे की आता निघा आणि जंगलातल्या तळ्याकांठी पोचा.'' असें ओरडत तो किल्ल्यांत सगळीकडे फिरुं लागला. सगळे लोक बिळांतून बाहेर पडले. थोडे दूर गेल्यावर त्याला शंका आली की वृकेश्वरीदेवी अजूनही देवळांत आहे की गुप्त झाली? तो परत फिरुन किल्ल्याकडे येऊं लागला. तेव्हां खड्ग व जीवदन्त लांडग्यांना घाबरवून बाहेर हाकलत होते.

समोरुन येणाऱ्या लांडग्याला बघून भल्लूक भीतीने कांपत आपल्या शिष्यांकडे पळूं लागला, आणि ओरडूं लागला, ''हे वृकेश्वरीदेवी, आमचे, रक्षण कर.''

हे दृष्य बघत असलेला खड्गवर्मा म्हणाला, ''चार, पांचच लांडगे यांच्या मागे लागले आहेत, त्यांना मारायचं धाडस देखील हे करुं शकत नाहीत. वृकेश्वरीदेवीच्या या भक्तांची ही दयनीय स्थिती पाहून हंसावे का रडावे तेच कळत नाही.''

जीवदन्त वेगाने पुढे झाला. हातांतल्या मंत्रदंडाने त्याने एका लांडग्याला चांगले जखमी केले. लांडगा खाली पडून तडफडूं लागला. बाकीचे लांडगे पळून गेले. हे बघून गुरु भल्लूकाच्या आनंदाला पारावार उरला नाही. त्याने दोन्ही हात जोडून जीवदन्ताला नमस्कार केला.

जीवदन्ताने भल्लूकाला पायापासून डोक्यापर्यन्त न्याहळत म्हटलं, ''भल्लूकदादा, तुम्ही शेती करुन आरामांत आयुष्य घालवायचं होतं. तुम्ही या लांडग्यांना पाळून वृकेश्वरीची उपासना कशाला करता?''

भल्लूक नम्रपणे म्हणाला ''साहेब, मी सगळ्यांवर हुकूमत करतो. आरामांत आयुष्य घालवावे हाच माझा हेतू होता. आणि यापेक्षां दुसरा सोपा मार्ग मला सुचला नाही.''

''आता पुढे काय करायचा तुझा बेत आहे? तुझे शिष्य तर तुला लांडग्यांच्या हवाली करुन निघून गेले.'' खड्गवर्माने विचारले.

''तसं कांही नाही साहेब. ते सर्वजण जंगलातल्या तळ्यांकाठी वृकेश्वरीची पूजा करायला गेले आहेत. महाशक्तिशालिनी देवी आता किल्ल्यांतून निघून गेली आहे ना!'' गुरु भल्लूक म्हणाला.

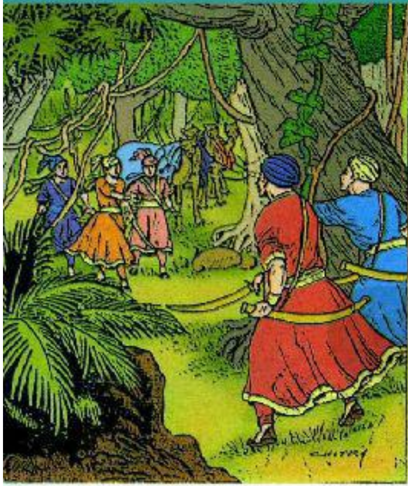
एवढ्यांत चार अस्वलवाले लोक पळत आले. आणि सांगू लागले ''गुरु भल्लूक, त्या तळ्याजवळ पांच, सहा उंटवाले आहेत. स्वर्णाचारी नांवाच्या त्यांच्या सरदाराने आपल्या दोन माणसांना मारले. आणि आपल्या पांच लोकांना पकडले. ही वाईट बातमी सांगायला आम्ही इकडे पळत आलो.''

स्वर्णाचारीचे नांव ऐकून खड्गवर्मा, जीवदन्त व समरबाहू आश्चर्यचकित झाले. डोंगरावर

किल्ला बांधायचे सोडून हा इकडे कशाला आला हे त्यांना कळेना.

त्याचे कारण असे होते की डोंगर व जंगल हे वीरपूरच्या राजा वीरसिंहाच्या मालकीचे होते. एक आठवड्यापूर्वी वीरसिंहाच्या प्राणीसंग्रहालयाचा एक अधिकारी नव्या प्राण्यांना पकडायला जंगलात आला. त्याच्याबरोबर दहा सैनिक होते. त्यांनी जाळी लावून दोन वाघ व कांही पक्षांना पकडले. दुपारी एका झऱ्याकांठी बसून ते जेवण करुं लागले. एका सैनिकाचे जेवण झाल्यावर तो इकडे तिकडे कांही वेगळे प्राणी पक्षी दिसतात कां म्हणून शोधूं लागला. थोडे दूर गेल्यावर त्याला दिसले की झऱ्याजवळ झाडाला चार उंट बांधून ठेवलेले आहेत. हे बघून त्याला आश्चर्य वाटले आणि त्याने ही खबर आपल्या

अधिकाऱ्याला दिली. "उंट? कुठे आहेत? आपल्या प्राणीसंग्रहालयात उंटच नाहीत. ते पण असले तर राजाची कीर्ती अजून वाढेल. आपले राज्य प्रसिद्धीस येईल." असे म्हणत अधिकारी आनंदात हसूं लागला.

पण त्याचा उत्साहभंग करत सैनिक म्हणाला, "सरकार, ते उंट झाडाला बांधलेले आहेत. याअर्थी जवळच त्यांचा मालक पण असणार."

"मालक? ते कसे मालक होतील? या वीरपूर राज्याची प्रजा, जंगल, डोंगर, पाणी, हवा, या राज्यावर असलेले आकाश, या सगळ्यांचे मालक आपले वीरसिंह महाराज आहेत. तुमच्यातले चौघे जण जाऊन त्या उंटांना पकडून इकडे आणा. ते लोक मिळाले तर त्यांना पण पकडून माझ्या समोर आणा."

उंट बांधलेल्या जागी चौघे सैनिक गेले. मालक कुठे सापडला नाही. दोरीने बांधलेल्या उंटांचे दोर सैनिक जेव्हां सोडवूं लागले, तेव्हां एक उंट घाबरुन विचित्र आवाज काढत ओरडूं लागला. बाकीचे उंट लाथा मारत गडबड करुं लागले.

स्वर्णाचारी आपल्या साथीदारांना घेऊन जंगलात शिकारीस आला होता. शिकार केल्यानंतर झाडांच्या दाट सावलीत तो विश्रांती घेत होता. उंटांचे ओरडणे ऐकून त्यांच्यावर वाघ, सिंहानी हल्ला केला असे त्याला वाटले. म्हणून तलवारी उपसून ते पळत त्या जागी आले.

त्यांना पाहून सैनिकांनी म्यानांतून तलवारी बाहेर काढल्या. समरबाहूच्या साथीदारातल्या एकाने रागाने दांतओठ खात विचारले, "कोण आहात तुम्ही? सैनिकांचा वेष घातलेले जंगली चोर दिसता. तुमच्या सारख्यांना उंटांची चोरी करता येणे अशक्य आहे."

"आम्ही चोर नाही आहोत. वीरसिंह महाराजांचे सैनिक आहोत. कर न देता राजाच्या जंगलात प्रवेश करुन उंटांना चरुं दिल्याच्या गुन्ह्याबद्दल त्यांना पकडून नेत आहोत." एक सैनिक निर्भयपणे म्हणाला.

"हा कोण वीरसिंह महाराज? या वाटेवर समरबाहू महाराजांचा पुरा हक्क आहे. त्यांचे उंट चोरायला आलेल्या तुम्हाला चांगली कडक शिक्षा देऊं. ताबडतोब तलवारी म्यानबंद करा. आणि

आमच्या स्वाधीन व्हा." स्वर्णाचारी ओरडून म्हणाला.

पळून जाणे अशक्य वाटले तेव्हां वीरसिंहाच्या सैनिकांनी त्यांच्याशी सामना केला. खड्ग-युद्धात वीरसिंहाचे दोन सैनिक मेले. एक घायाळ झाला. चौथा सैनिक वीरसिंहाच्या अधिकाऱ्या-कडे कसातरी पोचला.

धापा टाकणाऱ्या रक्तबंबाळ सैनिकाला पाहून अधिकारी म्हणाला, "हे तर अगदी विचित्रच वाटतंय. मी पाळीव प्राण्यांच्या बद्दल वाचले आहे, त्यात कुठेही उंट मांसाहारी असल्याचे वाचलेले आठवत नाही. तुझ्या बरोबर असलेल्या बाकी तिघांना उंटांनी खाल्ले की काय?"

"सरकार उंटांनी नाही, त्यांच्या मालकांच्यामुळे मी जखमी झालो आहे. माझ्या बरोबरच्या तिघांना त्यांनी मारुन टाकले. ते लोक कोण आहेत ते माहित नाही पण तलवार चालविण्यांत पटाईत आहेत." सैनिक म्हणाला.

"आपल्यापैकी प्रत्येकजण तयारीने तलवार चालवूं शकतो. त्या लोकांना ही गोष्ट माहित नाहीये. ते तलवारबाजीत आपल्यापेक्षा तरबेज असतील असं मला वाटत नाही." असे म्हणत त्याने आपली तलवार उपसली. त्याच्याबरोबर बाकीच्या सैनिकांनी देखील आपल्या तलवारी उपसल्या.

जखमी सैनिक तो ज्या दिशेकडून पळत आला होता त्या बाजूला एकटक बघूं लागला. त्यांच्या दिशेने येणाऱ्या समरबाहूच्या अनुयायांना बघून तो प्राणीसंग्रहालयाच्या अधिकाऱ्याला म्हणाला, "आपल्या शंकेचे निरसन लवकरच होईल. पहा, ते लोक इकडेच येत आहेत."

'अरे शूरवीरांनो, हे लोक तर अगदीच नवशिके दिसतात. यमदूतांना पळवून लावायची ताकद असलेल्यांशी यांना लढाई करायची आहे? उलटा आपल्यावरच त्यांना हल्ला करायचाय?" असं म्हणत अधिकाऱ्याने सैनिकांना इशारा करुन तो समरबाहूच्या साथीदारांकडे वळला.

(क्रमशः)

देवी भागवत

महर्षी व्यासांनी सूतमनीला ऐकवलेली अनेक पुराणें त्याने नैमिषारण्यांत राहाणाऱ्या मुनींना पुन्हां सांगितली. त्यावेळेस कोणत्यातरी संदर्भात त्याने शौनक इत्यादि मुनींसमोर 'देवी भागवत' नांवाच्या पुराणाचा उल्लेख केला होता. एक दिवस शौनकने सूतमुनीला ही आठवण देऊन हे भागवत ऐकवण्यात्री विनंती केली. त्यानुसार सूतमुनीने त्या सर्वांना 'देवी भागवत' पुराण ऐकविले.

सूताने प्रथम आदिशक्ति बद्दल माहिती सांगितली. तो म्हणाला, "देवी एक महान शक्ति आहे, तीच विद्या आहे व सर्वलोक तिच्या आश्रयाने राहातात. खरे पाहिले तर सृष्टीची उत्पत्ति, स्थिती व लय ह्यांचे कारण ही आदिशक्ती आहे. तिच्या प्रेरणेने त्रिमूर्ति आपापल्या कर्तव्याचे पालन करीत असतात. ब्रह्मदेव हा विष्णूच्या नाभीपासून उत्पन्न झालेला आहे. विष्णूचा आधार आदिशेष आहे. हा आदिशेष सागरांत असून त्या जलाचा आधार महाशक्ति लोकमाता आहे. अशी ही देवीबद्दलची माहिती देवी भागवतांत आहे."

सूतमुनीच्या तोंडून देवीभागवत कथा ऐकण्यास सारे मुनी उत्सुक होते. त्यांच्यातर्फे शौनकाने त्याबद्दल सूतास विचारले, "एकदा ब्रह्माने आम्हाला एक चक्र दिले होते. व सांगितले की त्या चक्राचा आंस ज्या प्रदेशांत तुटेल, तो प्रदेश अत्यंत पवित्र आहे. तिथें कलीचा प्रवेश होणार नाही. त्या चक्राचा आंस इथेंच तुटला होता. म्हणून या प्रदेशाचे नांव नैमिष पडलं. आम्ही इथेंच राहिलो. पुन्हां कृतयुग येईपर्यंत इथें राहून कलीच्या भयापासून मुक्त राहूं. इथें आम्हाला पुण्याच्या गोष्टींखेरीज इतर कसलेही काम नसते. म्हणून आपण आम्हाला पुण्यप्रद देवी भागवत पुराण ऐकवा."

त्यानंतर सूतमुनींनी सांगितलं:

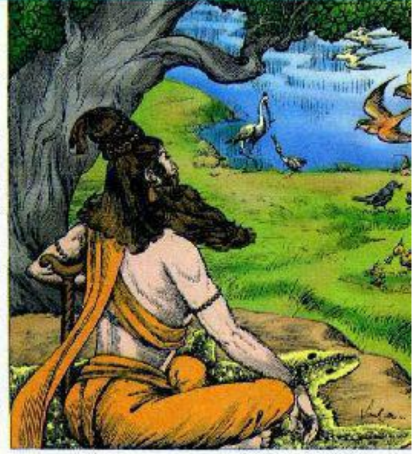
"महामुनी व्यासांनी मला 'देवी भागवत' हे पुराण जसे ऐकवले आहे त्यानुसार मी आपल्याला ते पुराण ऐकवितो. आजपर्यंत सत्तावीस द्वापारयुगें संपली व अठ्ठाविसावे द्वापारयुग सुरुं झाले. प्रत्येक द्वापारांत एका व्यासांचा जन्म झाला, वेदांचे भाग करुन पुराणांची रचना ज्यांनी केली, ते माझे गुरुदेव आहेत. ते सत्यवतीचे पुत्र म्हणून सात्यवतेय व्यास होते. त्यांनी शुकाला, त्यांच्या पुत्राला, ते देवी भागवत ऐकवत होते, त्यावेळीं मी पण ते भक्तीभावाने व श्रद्धेने ऐकण्यांत गुंग झालो. आपले पूर्वज सांगतात, "जांवयाबरोबर भोजन करावे, आणि पुत्राबरोबर वाचन करावे." तसे हे देवी भागवत ऐकल्यामुळें शुकमुनी तरुन गेले. खरें म्हणजे हे पुराण जे जे लोक ऐकतात ते सुखी होतात."

ह्यावर मुनींनी विचारले, "शुकमुनी हे व्यासांचे पुत्र कसे? शुकांचा जन्म तर अरणिने (दोन लांकडे एकमेकांवर घासल्याने) झाला आहे असे सांगितले जाते."

त्यावर सूताने त्यांना शुकाचा जन्मवृतांत सांगितला. "एकदा महर्षी सरस्वती नदीच्या किनाऱ्यावर तप करीत बसले होते. त्यांनी पाहिले की कांही पक्षी नर-मादी अशा जोड्यांनी राहात होते, पिलांना जन्म देत होते, व त्यांना चोंचीने खाद्य देत होते. ते दृश्य पाहून व्यासांना खूप आनंद झाला. आपल्यालाही संतान असावे अशी इच्छा त्यांच्या मनांत उत्पन्न झाली.

लग्न करून पत्नीबरोबर सुखासमाधानाने राहून पुत्रलाभ झाला की आनंद होईल. पुत्र मोठा झाला, त्याचा विवाह झाला की लाडकी सून घरीं येईल व आनंदीआनंद होईल. पुत्र झाल्याने फार लाभ होईल. ती दोघेजण माझ्या वृद्धपणीं माझी सेवा करतील, व माझ्याबरोबर राहातील. पैसे मिळवतील व मला देतील. आपल्या मरणाच्यावेळीं आपल्याला डोकें टेकायला मांडी देतील. त्यामुळें मला उत्तमलोक प्राप्त होईल. पुत्रासारखे मनुष्याला दुसरे सुख नाही."

असा विचार करून व्यासमुनी पुत्र मिळावा म्हणून कांचन पर्वतावर गेले. व कोणती देवता आपली पुत्रेच्छा लवकर पुरी करील याचा विचार करूं लागले.

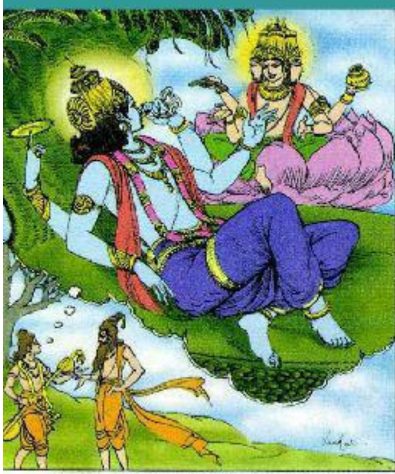

त्यावेळीं नारद तिथें आले. व्यास त्यांना म्हणाला, "भगवन्, आपण अगदी योग्य वेळीं येथे आलात; कदाचित् माझी इच्छा पुरी करण्यासच आला असाल."

ह्यावर नारद म्हणाले, "आपण सर्वज्ञ आहात. आपल्याला कोणाच्या मदतीची जरुरी नाही. परंतु आपली कांही इच्छा असेल तर सांगावे."

"पुत्रविहीन व्यक्तीला परलोक प्राप्त होत नाही असे म्हणतात. महर्षी, मी कोणत्या देवतेची प्रार्थना करुं म्हणजे मला पुत्रप्राप्ति होईल ते आपण मला कृपा करुन सांगावे." व्यास नारदांना म्हणाले. त्यावर नारदांनी उत्तर दिले, "एकदा माझे पिता ब्रह्मदेवाचे मनांतसुद्धां हीच चिंता निर्माण झाली, तेव्हां ते विष्णुलोकांत गेले व विष्णूला म्हणाले, "मी आपल्याला सर्वश्रेष्ठ समजतो पण आपल्यापेक्षां कुणी श्रेष्ठ व्यक्ति असेल तर मला सांगावे." विष्णू ब्रह्मास म्हणाले, "आपण सृष्टी उत्पन्न करणारे, मी तिचे पालन करणारा व शिवजी प्रलयकारक आहेत असे सर्वजण समजतात. परंतु ही फार मोठी चूक आहे. बुद्धिमान लोकांना ठाऊक आहे कीं तेजोमयी

१. सूत, शौनक मुनिगण - हयग्रीवावतार

'आदिशक्ति' ही सृष्टीची निर्माणकर्ती आहे. आपण जर सृष्टीची उत्पत्ती, स्थिती व प्रलयकारक असलो तर त्याचे कारण आहे. आपणास रजोगुण, मला सत्वगुण व शिवजींना तमोगुण सहाय्यक आहेत. नाहीतर आपले महत्व काय असणार? मी शेषावर पहुडलेला असलो, आणि उन्मत्त राक्षसांचा वध करत असलो, तरी ती सारी आदिशक्तीची कृपा आहे म्हणूनच ना? या आदिशक्तीच्या कृपेनेच तर पूर्वी मधु व कैटभ नांवाच्या राक्षसांशी पांच हजार वर्षे लढत राहिलो. शेवटी त्या आदिशक्तीच्या मदतीनेच तर मी विजय मिळवला होता.

मी कधीं स्वतःला स्वतंत्र व्यक्ती मानतच नाही. एकदा धनुष्याच्या दोरीने माझे मस्तक कापले गेले होते तेव्हां ब्रह्मदेवा, आपणच माझ्या शिराच्या जागी घोड्याचे मस्तक आणून देवांच्या शिल्पकाराकडून ते जोडून घेतलेत, आणि मला अशा तऱ्हेने हयग्रीव नाही कां बनवलेत? म्हणून मी आदिशक्तीला मानतो. तिच्यापेक्षां दुसरी बलशाली शक्ती जगांत नाही असं मी सांगू शकत नाही.''

व्यासमुनींना अशाप्रकारें समजावून नारद पुढें म्हणाले, ''म्हणून आपण जर या शक्तीची आराधना केलीत तर आपली इच्छा पुरी होईल.''

नारदांच्या सांगण्यावरुन व्यासांनी या लोकामातेच्य कृपेसाठी तपश्चर्या केली.

यावर मुनींनी सूताला विचारले, ''विष्णूचे शीर कसें कापले गेले व त्याच्याजागी घोड्याचे डोके कसे चिकटवले ते सर्व सांगा.'' सूताने सांगण्यास सुरवात केली व म्हणाल, ''मुनींनो, ऐका.''

हयग्रीवावतार

प्राचीन कालीं विष्णूचे राक्षसांबरोबर दहा हजार वर्षें युद्ध चालले होते. अखेरीस थकून जाऊन विष्णूने धनुष्याच्या दोरीवर जरा हनुवटी टेकली आणि त्याला झोंप लागली. त्याचवेळीं देवांनी यज्ञ करायला विचार केला व ते विष्णूच्या शोध घेत तिथें आले. विष्णूला झोंपलेले पाहून आता काय करावे असा त्यांना प्रश्न पडला. शिवजी ब्रह्मदेवाला म्हणाले, ''आपण एका किडयाला उत्पन्न करावे. त्याच्याकडून विष्णूच्या धनुष्याची दोरी तोडावी. प्रत्यंचा कापली गेली की धनुष्याची एक बाजू वर जाईल व विष्णू जागे होतील.''

त्यानुसार ब्रह्मदेवाने एक किडा उत्पन्न करुन धनुष्याची दोरी तोडण्यास त्या किडयास सांगितले. तेव्हां किडा म्हणाला, ''हे काम मी कसे करुं? हे मोठे पाप आहे ना? माता आणि तिची मुलें यांना वेगळे करणें, पतीपत्नींमधें विरह निर्माण करणें, किंवा दुसऱ्याची झोपमोड करणें म्हणजे ब्रह्महत्येच्या पापासारखे महान पाप आहे! हे पाप करायला आपण मला सांगता आहात?''

ब्रह्मदेवाने किडयास समजावले, ''तूं चिंता करुं नकोस. यज्ञामधे अग्निला आहुती म्हणून न दिले जाणारे सारे पदार्थ मी तुला देईन.''

हे ऐकल्यावर किड्याने प्रसन्न होऊन धनुष्याची-दोरी कुरतडून तोडली. त्याबरोबर इतका मोठा आवाज झाला की भूमी थरथर कांपू लागली. धनुष्याची एक बाजू ताडकन वर झाली, व विष्णूचे मस्तक कापले जाऊन हवेंत उडाले. हे पाहून सर्व देव घाबरून गेले. आता काय करावे हे त्यांना समजेना. त्यांचा शोक अनावर झाला. ''भगवान, आपण तर सर्वेश्वर असून सर्वांचे पालन करणारे आहात. आपली ही अवस्था कशी झाली? राक्षसांनादेखील जे काम जमले नाही ते कुणी केले? आपण तर मायेपासून अलिप्त आहात. हे काम माया करणे हे संभव आहे कां?''

त्यावर देवगुरू बृहस्पती त्यांना समजावत म्हणाले, ''असे रडत बसून काय उपयोग? जे झाले ते झाले. त्यावर कांहीतरी उपाय शोधला पाहिजे.''

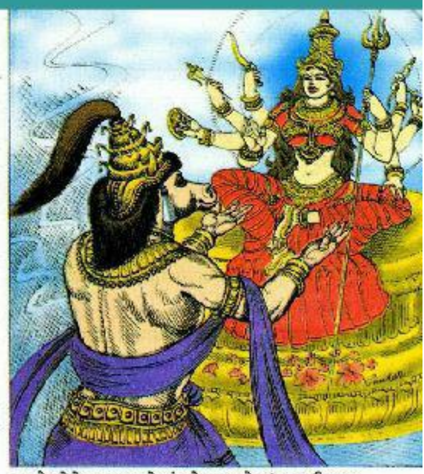
तेव्हां इंद्र म्हणाला, ''सर्व देवांच्या देखत बघता बघता विष्णूचे मस्तक तुटून उडाले. अशा परिस्थितींत प्रयत्न करुन तरी काय उपयोग? पण भगवंताच्या कृपेनेच कांहीतरी उपाय सुचेल.''

हे ऐकून ब्रह्मदेवाने सर्व देवांना सांगितले, ''सर्व कार्यांसाठीं जगदीश्वरीचा अनुग्रह हवा. तीच सृष्टी उत्पन्न करणारी, सांभाळणारी व लयास नेणारी आहे. म्हणून सर्वांनी आदिशक्तीची प्रार्थना करावी.''

त्याप्रमाणें सर्वांनी देवीची प्रार्थना केली व खरोखरच देवीने प्रकट होऊन कृपा केली.

देवीचे दर्शन झाल्यावर देव तिला म्हणाले, ''माते, विष्णू भगवानांची अशी अवस्था कां झाली? त्यांचे मस्तक कां कापले गेले?''

देवीने त्यांना सांगितले, ''कारणाशिवाय कोणतीही घटना घडत नाही. एके दिवशी शयनगृहांत असताना विष्णू लक्ष्मीला हंसले. तिचा चेहरा पाहून ते कां हंसले? तिला काळजी वाटूं लागली व ती बावरली. ती स्वतः कांही कुरुप होती थोडीच? की दुसऱ्या एखाद्या सुंदर स्त्रीवर ते मोहित

झाले होते, म्हणून ते हंसले असावेत? लक्ष्मीच्या मनांत असा विचार आला की सवतीचे भांडण होण्यांपेक्षां पतीचा मृत्यू श्रेयस्कर! रागाच्या भरांत तिने विष्णूला शाप दिला की तिच्या पतीचे शिर तुटून जाऊन समुद्रांत पडेल. तिच्या त्या शापामुळें विष्णूची ही गत झाली होती. त्याचबरोबर हयग्रीव नांवाच्या राक्षसाने माझी कृपा व्हावी म्हणून एक हजार वर्षे तपश्चर्या केली होती. मी त्याला दर्शन देऊन वर मागण्यास सांगितले. तेव्हां त्याने मागणी केली की त्याला कुणाच्याही हातून मृत्यू येऊं नये. मी त्याला स्पष्ट सांगितलं की जो प्राणी जन्माला येतो त्याला मरण हे अटळ आहे. म्हणून मी त्याला दुसरा वर मागायला सांगितले. तेव्हां त्याने, ''मी हयग्रीव आहे म्हणून मला हयग्रीवाच्याकडूनच मृत्यू यावा'' अशी मागणी केली. मी त्याला हा वर दिला. पण तेव्हांपासून तो जुलमी झाला आणि लोकांना त्रास देऊं लागला. त्याला मारण्याची शक्ती तिन्ही लोकांपैकी कुणासही नाही. त्यासाठी तुम्ही एखाद्या घोड्याचे मस्तक कापून आणा व विष्णूच्या धडावर

चिकटवून हयग्रीवाला निर्माण करा. असे झाले की विष्णू हयग्रीव त्या राक्षस हयग्रीवाला ठार मारेल."

सर्वांना हे सांगून देवी अदृश्य झाली. सर्व देवांनी मिळून त्यांच्या शिल्पकारास बोलावले. एका घोड्याचे मस्तक कापून आणून विष्णूच्या मस्तकाच्या जागी त्याच्या धडावर चिकटवण्यास सांगितले. देवांच्या शिल्पकाराने तसे केले. व हयग्रीव झालेल्या विष्णूने हयग्रीव राक्षासाचा वध केला. सर्वत्र आनंदी आनंद झाला.

त्यानंतर मुनींनी सूताला मधु व कैटभाचा नाश कसा झाला ती कथा सांगण्याची विनंती केली, तेव्हां सूताने तो वृत्तान्त सांगण्यास सुरवात केली. सूत म्हणाला, "क्षीरसागरांत विष्णू शेषावर झोंपले असताना त्यांच्या कानांतून दोन राक्षस निर्माण झाले. आपला जन्म पाण्यांत झाला आहे हे पाहून ते आश्चर्यचकित झाले. कैटभाने मधुला सांगितले की हा महासागरच आपल्याला आधार देणारा होईल."

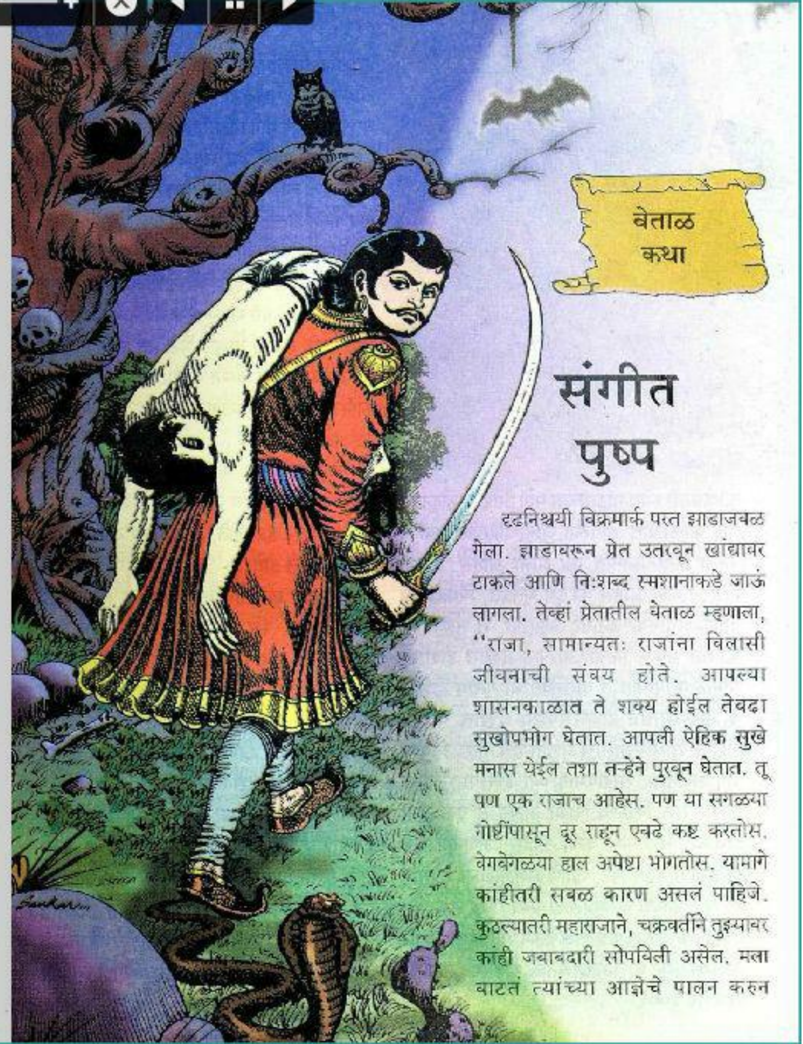
त्याच्या तोंडून हे शब्द निघताच आकाशवाणी ऐकू आली. मधु व कैटभ त्या वाणीचा जप करुं लागले. तेव्हां असे वाटले की आकाशांत वीज चमकून कडाडत आहे. राक्षसांना ती वीज पाहून वाटले की ते आदिशक्तीचेच तेज आहे. त्यावेळेस जो ध्वनी त्यांचा कानीं पडला तोच मंत्र समजून त्यांनी एक हजार वर्षेपर्यंत पर्वतावर जाऊन तप केले. त्या तपस्येवर प्रसन्न होऊन देवीने त्यांना वर मागण्यास सांगितले. तेव्हां त्या राक्षसांनी "आम्हाला स्वेच्छामरण मिळावे" असा वर मागितला. देवीने त्यांना हा वर दिला.

त्यानंतर ते दोघेजण समुद्रांत विहार करीत राहिले. कांही काळानंतर एकदा त्यांना ब्रह्मदेव दिसला. त्यांनी ब्रह्मदेवास युद्धाचे आव्हान दिले व म्हटले, "आमच्याशी युद्ध करायला या, नाहीतर पद्मासन सोडून कुठेतरी पळून जा."

हे ऐकून ब्रह्मदेव अस्वस्थ झाले. योगसमाधींत स्थित असलेल्या विष्णूची त्यांनी प्रार्थना केली. ते म्हणाले, "महात्मन, उठा नि जागे व्हा. हे दोन राक्षस माझा वध करण्याची इच्छा करीत आहेत तरी आपण माझे रक्षण करावे."

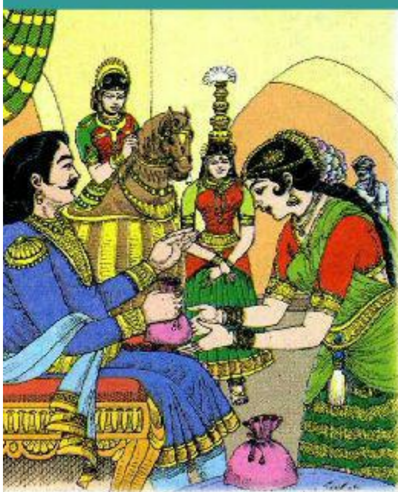
विष्णू कांही योगनिद्रेंतून जागे झाले नाहीत. तेव्हां ब्रह्मदेवाने आदिशक्तीची प्रार्थना केली. त्यांनी तिला विनवले, "हे जगन्माते, या दोन राक्षसांचा वध करण्यासाठी आपण विष्णूला उठवावे किंवा आपण माझे रक्षण करावे." पण काय झालं, नेमकी त्याच वेळेला योगनिद्रा विष्णूला सोडून निघून गेली. विष्णू जागे झालेले पाहून ब्रह्मदेवास परमानंद झाला.

संगीत पुष्प

दृढनिश्चयी विक्रमार्क परत झाडाजवळ गेला. झाडावरून प्रेत उतरवून खांद्यावर टाकले आणि निःशब्द स्मशानाकडे जाऊं लागला. तेव्हां प्रेतातील वेताळ म्हणाला, "राजा, सामान्यतः राजांना विलासी जीवनाची संवय होते. आपल्या शासनकाळात ते शक्य होईल तेवढा सुखोपभोग घेतात. आपली ऐहिक सुखे मनास येईल तशा तऱ्हेने पुरवून घेतात. तू पण एक राजाच आहेस. पण या सगळ्या गोष्टींपासून दूर राहून एवढे कष्ट करतोस. वेगवेगळ्या हाल अपेष्टा भोगतोस. यामागे कांहीतरी सबळ कारण असलं पाहिजे. कुठल्यातरी महाराजाने, चक्रवर्तीने तुझ्यावर कांही जबाबदारी सोपविली असेल. मला वाटतं त्यांच्या आज्ञेचे पालन करुन

कोणचेतरी ध्येय गांठायच्या मागे आहेस म्हणून या मिट्ट काळोखांत आपल्या जीवाचीदेखील पर्वा न करता आज्ञापालनात मग्न झाला आहेस. हे पण विसरुन गेला आहेस की इथे भूतप्रेते, विषारीसाप आणि भयानक जनावरें असतात. तू तुझ्या या कामांत सफल किंवा असफल देखील होशील. यामुळे वर्तमानात तू परिस्थितीचा गुलाम होशील व भविष्यातील राजवैभवाला देखील पारखा होशील. साधुसंन्यांसीच अशातऱ्हेचे नीरस आयुष्य जगूं शकतील. सुखोपभोगाच्या इच्छेपासून मुक्त होणारे राजे विरळेच. राजा असून तू एक तुला अयोग्य, असे काम करत आहेस. अजूनही वेळ गेली नाही. मागे फिर, आणि राजसुखाचा उपभोग घे. तुला सावध करण्यासाठी एका गंधर्व नांवाच्या गायकाची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक आणि आपले कर्तव्य जाणून घे." आणि वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

चंदनपूर नांवाच्या गांवात कुबेर व सुचेल हे दोन श्रीमंत गृहस्थ राहात होते. दोघांची मोठाली घरे होती. घराच्या पुढे व मागे मोठाली अंगणे होती. शंभर शंभर एकर शेती होती. ह्या सगळयापेक्षा जास्त असा चांगुलपणा त्यांच्यात होता. पण त्यांच्या वागणुकीत खूप फरक होता.

कुबेराला पैसा मिळविण्याचे अतिशय वेड होते. सुचेलला कलेचे वेड होते. जो कोणी कलाकार गांवात येईल त्याला तो घरी बोलवून त्याचे मनःपूर्वक स्वागत करत असे. त्याला किमती भेटी देत असे. त्यांच्या सर्व सुखसोईंची व्यवस्था करत असे. कुबेर हे सगळं कांही करत नसे. पण मागितल्यावर कांहीनाकांही भेट देत असे.

गंधर्व नांवाच्या गायकाला ते गांव आवडले. कारण त्याला नुकतंच कळलं होते की त्याचे पूर्वज याच गांवात राहात होते. आणि नंतर दुसऱ्या गांवी जाऊन राहिले होते.

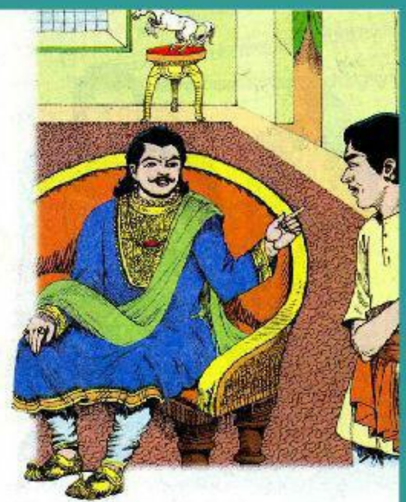
गंधर्वाचे खरे नांव काय आहे हे कोणालाही माहित नव्हते. फार पूर्वी एका राजाने त्याचे गाणे ऐकून त्याला हे नांव बहाल केले होते. त्याने अनेक गांवांतून गाणे गाऊन अपार धन व कीर्ती मिळविली होती. आपल्या पूर्वजांच्या गांवी जावे अशी त्याला फार इच्छा झाली. आणि आपले गाणे पण तिथल्या लोकांना ऐकवावे असे त्याला वाटले.

पण त्याच्यापुढे एक समस्या उभी राहिली. खूप दिवसांपासून त्याला सुखासीन जीवनाची सवय झाली होती. विलासी जीवन जगणे त्याला आवडत होते. तो रोज त्याच्यासाठी बनवलेल्या तळयांत गुलाबपाण्याने स्नान करीत असे. वेगवेगळया गांवाहून आलेले चार आचारी त्याच्यासाठी स्वादिष्ट भोजन तयार करत असत. ते चौघे आपसांत चर्चा करून रोज नवीन पक्वान्न बनवीत असत.

आपले मन आनंदित राहाण्यासाठी तो रोज न चुकता नर्तकीचे नृत्य बघत असे. त्याला उन्हाळा सहन होत नसे म्हणून एका वास्तुशास्त्रज्ञाने त्याच्यासाठी हवा गार ठेवण्याचे एक यंत्र बनविले. त्या यंत्राशिवाय तो झोपूंच शकत नसे. त्या यंत्रातून येणाऱ्या वाऱ्यांत सुगंध मिसळलेला असायचा.

गंधर्व ही व्यवस्था करुं शकणाऱ्या भाग्यवान लोकांकडे त्यांनी बोलविल्यावर गायला जात असे. जे लोक त्याच्या या सर्व गरजा पुऱ्या करू शकत, ते लोक त्याच्या बरोबरच असायचे हे उघड होते. पण आता त्याला चंदनपूरला जायचे असल्यामुळे त्याने आपल्या पुलिंद नांवाच्या शिष्याला माहिती काढायला पाठवले की चंदनपुरात असा कोणी धनवान आहे कां, की जो त्याला आश्रय देईल व त्याच्या सर्व गरजा पूर्ण करेल.

पुलिंद चंदनपूरला आला. त्याने कुबेर व सुचेल बद्दल माहिती मिळविली. प्रथम तो कुबेराच्या घरी गेला. पुलिंदने केलेले सर्व वर्णन ऐकून तो म्हणाला, "गंधर्वानि सांगितलेल्या सर्व सुखसोई माझ्याकडे आहेत. गंधर्वाला आश्रय देण्यासही मला कांही अडचण नाही. पण ना मला गाण्याची आवड आहे, ना कुठल्या कलेची. म्हणून मी त्यांच्याबरोबर वेळ घालवूं शकत नाही. की त्यांच्या बरोबर दररोज कार्यक्रमांना येऊं शकत नाही. आमच्या वाटा वेगळ्या आहेत, कारण आमच्या आवडीनिवडी सारख्या नाहीत. तुमची अशी इच्छा असली की मी कायम तुमच्या बरोबर राहूं, तुमच्या गाण्याचा

आनंद लुटूं, तर मला ते शक्य नाही. आपण सुचेलला भेटला तर बरे होईल".

पुलिंद सुचेलला पण भेटला. त्याला सर्व माहिती सांगितली. सुचेल खूष होऊन म्हणाला" गंधर्वासारखा प्रसिद्ध गायक इथे येत आहे? माझे व या गांवाचे भाग्यच म्हणायचे. नाहीतर काय? मी त्यांच्यासाठी एक तळें बांधीन. सर्वोत्तम आचारी, नर्तकी यांची सोय करतो. ते जोपर्यन्त इथे असतील तोपर्यन्त मी त्यांच्या बरोबर राहीन".

पुलिंदला सुचेलचे हे बोलणे ऐकून आनंद झाला. परत येऊन त्याने गंधर्वाला सगळी खबर सांगितली. गंधर्व पण खूष झाला. व त्याने सुचेलला निरोप धाडला की एक महिन्याच्या आंत तो चंदनपूरला येत आहे.

गंधर्व जेव्हां चंदनपूरला जाण्याची तयारी करत होता तेव्हां अचानक राजाचे बोलावणे आले.

राजमाता आजारी होत्या व दोन दिवस त्या बेशुद्ध होत्या. पण शुद्धीवर येताच त्यांनी गंधर्वाचे गाणे ऐकण्याची इच्छा प्रगट केली.

आता गंधर्वाने चंदनपूरला जाण्याचे रहित करुन त्याने राजभवनात जाऊन राजमातेला आपले गाणे ऐकविले. ती रोमांचित होऊन म्हणाली, "कुठल्याच औषधाने मला इतके बरे वाटले नाही. एक महिनाभर रोज असेच तुझे गाणे मला ऐकव". गंधर्व राजमातेची आज्ञा कशी मोडणार? त्याने सुचेलला निरोप पाठविला की तो एक महिन्यानंतरच चंदनपूरला येऊं शकेल.

एका आठवड्यानंतर राजवैद्य गंधर्वाला म्हणाला, "तुमचे गाणे अद्वितीय आहे. बऱ्याच दिवसांपासून राजमाता मोठ्या विचित्र रोगाने आजारी आहेत, त्याचा आम्ही शोध लावूं शकलो नाही. मी त्याचे निदान देखील करुं शकलो नाही. एक महिनाभर तुम्ही त्यांना तुमचे गाणे ऐकवा. नंतर मी तुम्हाला एक बी देईन.

ती घेऊन तुम्ही दोन सैनिकांबरोबर जंगलात जा. ते दोघे तुमच्या साऱ्या गरजा भागवतील. गाणे म्हणत ही बी एकाजागी लावा. गाणे म्हणत म्हणत याला रोज थोडे थोडे पाणी घाला. मग झाड उगवेल. सहा महिन्यांनी त्या झाडाला फुलें येतील. त्यातले पहिले फूल तोडून मला द्या. त्या फुलांपासून बनविलेल्या औषधाने राजमातेचा आजार कायमचा बरा होईल.पण एक अट तुला पाळावी लागेल. जोपर्यन्त तू जंगलात आहेस तोपर्यन्त तुला कन्दमुळे, फळें, दूध व पाणी हेच खाऊन रहावे लागेल. दुसरे कांहीसुद्धा खाता कामानये. वातावरण, आहार व दिनचर्येत कुठेही कृत्रिमता चालणार नाही म्हणून मला नाईलाजाने तुला जंगलात पाठवावे लागत आहे."

गंधर्वाला चांगले माहीत होते की जरी राजवैद्य हे सांगत असला तरी ही राजाज्ञा आहे. त्याला या गोष्टीचा आनंद पण झाला की त्याचे गाणे राजमातेचा जीव वाचविण्यास उपयोगी पडत आहे. त्याने पुलिंदला बोलवून ही खबर सुचेलला सांगायला सांगितली.

पुलिंदने स्वतःजाऊन हा निरोप सुचेलला सांगितला. सर्वव्यवस्था करुन तो मोठ्या उत्सुकतेने गंधर्वाची वाट पहात होता. वास्तुशास्त्राप्रमाणे सुचेलच्या घरी दोन महिन्यापेक्षा अधिक दिवस तळे राहूं शकत नव्हते. म्हणून ही खबर ऐकताच त्याने तावडतोब तळे बुजविले. आचारी, नर्तकींना दुप्पट पैसे देऊन परत पाठविले.

सुचेल पुलिंदला म्हणाला, "माझी सगळी तयारी वांया गेली याचे मला दुःख नाही. मला जर दहा दिवसांची मुदत दिली तर मी सगळी सोय परत करीन, आणि गंधर्वांच्या येण्याची खूप उत्सुकतेने वाट पाहीन".

पुलिंदने गंधर्वांना सुचेलशी झालेले बोलणे सविस्तरपणे सांगितले. ते ऐकून गंधर्व खूष झाले आणि त्यांना आश्चर्यपण वाटले. त्यांनी मनाशी ठरवून टाकले की सुचेलचा पाहूणचार स्वीकारण्यासाठी कां होईना, नंतर त्याला चंदनपूरला जायला पाहिजे. दुसऱ्या दिवशी तो जंगलाकडे निघाला.

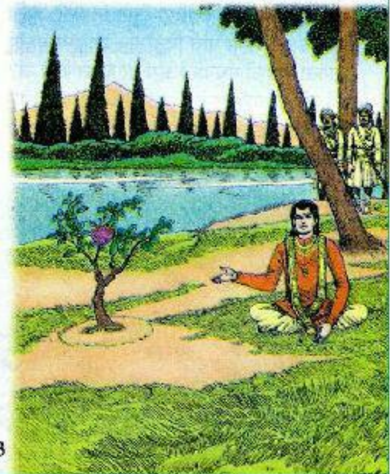
गंधर्व सहा महिने जंगलातच राहिला. राज-वैद्यांनी सांगितल्याप्रमाणे वागला. पहिले थोडे दिवस त्याला कष्ट झाले, पण थोड्याच दिवसांत जंगलात राहायची त्याच्या शरिराला संवय झाली. त्याला आणखी छान वाटूं लागले. त्याच्या गळ्यांतून रोज एक नवा राग निघू लागला. आवाजाला एक वेगळेच सौंदर्य प्राप्त झाले. अगोदर त्यांत असा गोडवा नव्हता.

गंधर्व आपल्या संगीताने फुललेले फूल घेऊन राजाकडे गेला. त्या फुलापासून बनविलेल्या औषधाने राजमातेचा आजार बरा झाला. कुणाला कल्पनासुद्धा नव्हती की तीं इतक्या चटकन् बरी होईल.

त्याचवेळी शेजारच्या राजाला गंधर्वाच्या औषधी संगीत पुष्पाबद्दल कळले. शेजारच्या राजाने गंधर्वाचे गाणे ऐकण्याची इच्छा प्रगट केली. राजाने गंधर्वाला तावडतोब शेजारच्या राज्यांत जाण्याची आज्ञा केली. जाण्यापूर्वी त्याने पुलिंदला सांगितले की त्याच्या चंदनपूरला जाण्याविषयी सुचेलला काही निरोप पाठवूं नकोस.

गंधर्वाचे गाणे ऐकून शेजारच्या राजाचे मन अगदी तृप्त झाले. असं समाधान त्याला पूर्वी कधी मिळाले नव्हते. गंधर्वाला आपल्या आश्रयाला कायमचे ठेवून घ्यावे असे त्याला वाटत होते. पण त्याला हेही माहित होते की गंधर्वाच्या देशाचा राजा याला कधीही संम्मती देणार नाही. अशा द्विधा मनस्थितीत त्याने राजवैद्यांचा सल्ला मागितला.

वैद्य म्हणाले "महाराज, खूप दिवसांपासून तुमचे मन अस्वथ आहे. मनःशांती साठी आपले मन व्याकुळ झाले होते. मलाही असे वाटले की आपल्या अशांत मनाला कांही औषध नाही. पण गंधर्वाच्या गायनाने हे करुन दाखविले. त्याच्या गाण्यांत नक्कीच कांहीतरी वैशिष्ट्य आहे. त्याचे कारण त्याच्या गायनाचे नाविन्य हे देखील असेल. आपण रोज त्याचे गाणे ऐकलेंत तर कदाचित् आपल्याला त्याचा कंटाळा येईल. तोचतोचपणा वाटूं लागेल. आणि पुन्हा आपली मनःशांती हरवेल. वैद्यशास्त्रांत संगीतपुष्पाचा उल्लेख आहे. जसे शेजारच्या राजाने राजमातेसाठी संगीतपुष्प आणविले, तसे आपण देखील कायमस्वरूपाच्या मनःशांतीसाठी संगीतपुष्प आणावे, असा माझा आपल्याला सल्ला आहे".

शेजारच्या राजाच्या विनंतीवरुन गंधर्व पुन्हा जंगलात गेला. पहिल्यांदा त्रास झाला पण नंतर हळूहळू तेच आयुष्य त्याला आवडूं लागले. संगीतपुष्प फुलवून शेजारच्या राजाला ते देऊन तो परत आपल्या देशांत परतला.

थोडयाच दिवसात तो आपल्या विलासी जीवनात पुन्हां रमून गेला. तेव्हा पुलिंदने त्याल चंदनपूरची आठवण केली. दुसऱ्याच क्षणीं गंधर्व म्हणाला, "कुबेरला निरोप पाठव की मी चंदनपूरला येत आहे. मी त्याचा पाहुणा म्हणून राहीन".

वेताळ गोष्ट सांगून म्हणाला, "गंधर्वाचा निर्णय ऐकून असं वाटतं की तो असंतुलीत मनःस्थितीत आहे. खूप दिवसांपासून सुचेल त्याच्या येण्याची वाट बघत आहे. अशा उत्सुक व चांगल्या यजमानाला सोडून, विसरुन जाऊन, कुबेराकडे पाहुणचाराचा निर्णय विसंगत नाही वाटत? त्याची बुद्धि भ्रष्ट झाली आहे आणि तो वेडयासारखे वागत आहे. जंगलात त्याने वैराग्यजीवन पत्करले आणि शहरांत आल्यावर परत विलासांत आयुष्य घालवूं लागला. यामुळें गंधर्वाला असं तर वाटत नाही नां? की मी कशाही तऱ्हेचं आयुष्य जगूं शकतो? कुठल्याही तऱ्हेचा बदल मी आपल्या अंगवळणी पाडूं शकतो? माझ्या प्रश्नांची उत्तरें माहित असूनही तू मौन धरलेंस तर तुझ्या डोक्याची अनेक शकले होतील".

विक्रमार्क म्हणाला "दुसऱ्या कुणाच्या दबाव-खाली न येता स्वेच्छेने मनुष्य जो बदल इच्छितो, तो त्याला उल्हसित करतो हे शंभरटक्के सत्य आहे. परन्तु गंधर्वाचा निर्णय संगीतपुष्पासाठी होता. त्यामुळेंच त्याला दोन वेळा चंदनपूरला जाण्याचे रद्द करावे लागले. आणि अशी कांही खात्री नव्हती की तिसऱ्यावेळेस जाणे रद्द होणार नाही. गंधर्वाला हे माहित होते की आपल्या प्रवासांत अनिश्चितता आहे. म्हणून त्याने सुचेलला त्रास दिला नाही. तो त्याला खूप आवडूं लागला होता. त्याला माहित होते की त्याच्या येण्याची खबर मिळताच सुचेल मोठया प्रमाणावर सर्व व्यवस्था करेल आणि तो न गेल्यास सुचेलचे मोठे नुकसान होईल. म्हणून त्याने कुबेराचा पाहुणा बनायचे ठरविले. कारण कुबेराला त्याच्या येण्यांत कांही फार आनंद नव्हता. बस, एवढेच कारण आहे. त्याची मनस्थिती असंतुलित नाही, की त्याची बुद्धी, भ्रष्टही झालेली नाही."

राजाच्या अशा मौनभंगामुळे वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन परत झाडावर जाऊन बसला.

(आधार-'वसुन्धरेतील' एक गोष्ट)

भारतीय उत्सव

राजाच्या पुनरागमनाचा जल्लोष

देवांच्या भूमींतला हा उत्सवाचा महिना आहे. केरळमधें आता ओणम साजरा होतो. ओणम म्हटलं की घराघरांच्या अंगणात काढलेल्या, अनेकरंगी फुलांच्या सुरेख रांगोळ्या डोळ्यांसमोर येतात. नद्यांच्या रुंद, संथ प्रवाहांतली चित्तथरारक नावांची शर्यत मनांत तरळते. पावसाळा संपत आलेला असतो. वसुंधरा हिरवीगार व टवटवीत दिसत असते.

हजार वर्षांपूर्वींपासून केरळमधें ओणम हा सण साजरा होतो. एका ताम्रपट्टीवर इ.स. ८६१ या सालीं ओणम साजरा केल्याची नोंद आहे.

केरळचे दोन प्रमुख उत्सव. पहिला ओणम आणि दुसरा एप्रिलमधें येणारा विशु। सूर्य जेव्हां मेष राशींत संक्रमण करतो तेव्हां विशु असतो. शेतींची कामें संपलेली असतात, धान्याची कोठारें भरलेली असतात, मन उल्हसित असते आणि निवांत मनाने उत्सव. साजरा करण्यासाठी लोकांना सवड असते आणि उत्साह असतो.

ओणम हा सण चिंगोम महिन्यांत (ऑगस्ट-सप्टेंबरमधें) साजरा करतात. केरळच्या नव्या वर्षाचा हा पहिला महिना असतो. उत्तर हिंदुस्तानी पद्धतीनुसार जेव्हां श्रावण किंवा भाद्रपदांत श्रवण नक्षत्र येते, त्यावेळेस ओणमचा सण येतो. हा उत्सव सर्व घरांतून किमान आठवडाभर तरी साजरा केला जातो. इथें जातीजमातींचा भेदाभेद होत नाही. कांही जातींत हा हस्त नक्षत्रापासून श्रवणपर्यंत दहा दिवस साजरा करतात.

भारताची ओळख

प्रश्नावली

भारताचे दुसरे राष्ट्रपती कै.डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन हे जगविख्यात तत्वज्ञ व विचारवंत होते. ५ सप्टेंबरला त्यांचा जन्मदिन. हा दिवस शिक्षक दिन म्हणून देशभर पाळला जातो. या महिन्याची प्रश्नावली शिक्षणावर आधारलेली आहे.

१. प्राचीन भारतांतले कोणते नगर शैक्षणिक केंद्र म्हणून प्रसिद्ध होते?
२. विश्वभारती विद्यापीठ कुणी सुरुं केले? आणि केव्हां?
३. संगीत व नृत्यकला शिकवणारे चेन्नईतले सुप्रसिद्ध केंद्र कोणते?
४. लोकसभेने नवे शैक्षणिक धोरण केव्हां संमत केले?
५. भारतांत प्रगत अध्ययन संस्था (इंडियन इन्स्टीट्यूट ऑफ ॲडव्हान्स्ड स्टडीज) ही कुठे आहे?
६. बनारस हिंदू विद्यापीठाची स्थापना कुणी केली?
७. भारताचे भूतपूर्व राष्ट्रपती डॉ. झाकीर हुसेन यांचे नांव कोणत्या विद्यापीठाशी जोडले जाते?
८. महात्मा गांधींनी एक आधुनिक शिक्षणपद्धती सुरुं केली होती. त्याचे नांव काय?
९. पं.नेहरूंच्या मंत्रीमंडळात पहिले शिक्षणमंत्री कोण होते?
१०. कलकत्ता, मद्रास व मुंबई, ही तिन्ही विद्यापीठे एकाच वर्षी सुरुं झाली. ते साल कोणते?
११. इंग्लिश माध्यमांतून शिक्षण केव्हां सुरुं झाले?
१२. भारतांतले एक नामवंत शिक्षण तज्ञ युनेस्कोचे डेप्युटी डायरेक्टर जनरल होते. त्यांचे नांव काय?
१३. कौरव व पांडव, या राजपुत्रांना धनुर्विद्येचे शिक्षण कुणी दिले?
१४. केरळ राज्यांतली लोकप्रिय नृत्यशैली शिकवणारी संस्था कोणती आहे?
१५. एका प्राचीन विद्यापीठाशी एक रुग्णालय संलग्न होते. त्याचे नांव तुम्हाला ठाऊक आहे कां?

(उत्तरें पुढील अंकी)

ऑगस्ट प्रश्नावलीची उत्तरें

१. तिसरे देशी घोडदळ
२. ओ.ओ.ह्यूम हे इंग्लिश गृहस्थ
३. W.C. बानर्जी, मुंबई १८८५
४. लाला हरदयाळ
५. ५ फेब्रुवारी, गोरखपूर जिल्ह्यांत
६. १३ एप्रिल १९१९
७. लोकमान्य बाळ गंगाधर टिळक
८. १९१५
९. जतीन मुखर्जी
१०. सर तेजबहादुर सप्रू आणि बॅ.मु.रा. जयकर
११. भजनसिंग
१२. सिंगापूर १९४३मधें

कृष्णभूपति

फार वर्षांपूर्वी मंदाकिनी नदीच्या कांठी मलयद्वीप नांवाचा एक देश होता.

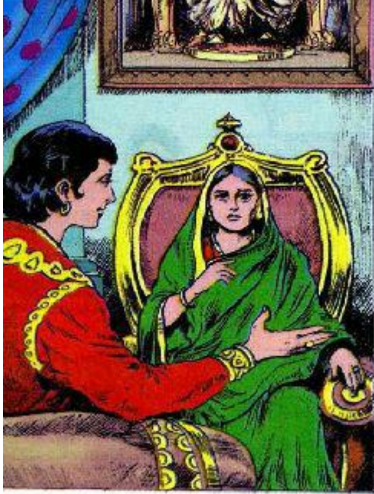
गोपालभूपति हा त्या देशाचा राज्यकर्ता होता, आणि कृष्णभूपति हा त्याचा दत्तकपुत्र होता. जेव्हां तो दहा वर्षांचा होता तेव्हां त्याच्या वडिलांचा मृत्यू झाला.

तो राज्याचा एकमेव उत्तराधिकारी होता. परंतु परमेश्वराच्या इच्छेपुढें कुणाचा पाड लागणार? एक दिवस घोडदौड करताना, घोड्यावरुन खाली पडल्यामुळें कृष्णच्या डोक्याला खोल जखम झाली. वैद्यांचे अनेक उपचार व प्रयत्न झाले, पण कृष्णचा त्यांतच अंत झाला.

राणी सुनंदादेवी अतिशय दुःखी झाली होती. पण राजमातेचे कर्तव्य पार पाडणें तर आवश्यक होतेच. तिने आपल्या एका शिपायाचा मुलगा दत्तक घेऊन त्याचे नांवही कृष्णभूपतीच ठेवले. हा मुलगा लहान वयाचा होता म्हणून त्याला राजकारणांतल्या डावपेंचांचे अजिबात ज्ञान नव्हते.

राज्यकारभार सुरळीत चालवण्याचे सामर्थ्य त्याच्यांत नव्हते. राजमाता सुनंदादेवीला राज्याची सर्व जबाबदारी सांभाळावी लागली. अशा अडचणीच्या वेळीं चंदनवर्माने उत्तम सहकार्य केल्यामुळें राजमातेच्या सर्व अडचणी दूर झाल्या.

चंदनवर्मा हा सुनंदादेवीचा सख्खा थोरला भाऊ होता. तो कुशद्वीपचा राजा होता. बहिणीचा पती निर्वतल्याची बातमी कळताच तो ताबडतोब मलयद्वीपला गेला. बहिणीचे फक्त सांत्वन करुन तो स्वस्थ बसला नाही. अशा कठीण परिस्थितींत

तो तिला एकटी सोडून कसा जाणार? तो त्याच्या राज्यांत परत गेल्यानंतर मलयद्वीपची काय अवस्था झाली असती ते त्याला पूर्णपणें ठाऊक होते. म्हणून त्याने आपले कर्तव्य पार पाडण्याचे ठरवले. तो कुशद्वीपला परत गेला आणि राजपरिवारांतल्या एका विश्वासू व्यक्तीवर, मूल्यवंतावर त्याने तिथला राज्यकारभार सोंपवला. नंतर आपली पत्नी व मुलगी यांना बरोबर घेऊन तो मलयद्वीपला परत आला.

एका शुभ मुहूर्तावर चंदनवर्माने आपला भाचा कृष्णभूपति याला राज्याभिषेक केला आणि त्याच्या नांवाने तो स्वतः राज्याची जबाबदारी सांभाळू लागला. कृष्णभूपतीचा तो गुरू बनला आणि राज्यनीतिशी संबंधित अशा सर्व विषयांची माहिती त्याने कृष्णभूपतीला शिकवली.

युद्धकलेत प्रवीण असलेल्यांकडून त्याला शस्त्र-अस्त्र-विद्या शिकवल्या. कृष्णभूपति बुद्धिमान होता, त्यामुळें चारपांच वर्षांतच त्याने सर्व विद्येंत प्रभुत्व मिळवले. त्याला निरनिराळ्या कलांची आवड होती. तो स्वतः कविता करीत असे.

आपला भाचा उत्तम प्रकारें राज्याची व्यवस्था पाहूं शकतो आहे अशी जेव्हां चंद्रवर्माला खात्री वाटली, तेव्हां त्याने भाच्यावर सारा राज्यकारभार सोंपवला व तो स्वदेशी जाण्यास निघाला.

कुशद्वीपला परतल्यानंतर त्याला अनेक अडचणींना तोंड द्यावे लागले. त्याच्या गैरहजेरींत मूल्यवंत सुखोपभोगांत गुंग झाला व त्यामुळें राज्यव्यवस्था ढासळून गेली होती. त्याने राज्य बळकावले होते व राज्याच्या लोभामुळें चंदनवर्मा तिथें पोंचल्याबरोबर त्याला कैद केले गेले. या विश्वासघातकी कृत्यामुळें चंदनवर्माला जोराचा मानसिक धक्का बसला व तो तिथल्या तिथेंच मरण पावला. त्याची पत्नी व मुलगी एका विश्वासू सेवकाच्या मदतीने कशीबशी मलयद्वीपला पोहोचली.

आपल्या मोठ्या भावाची ही दयनीय अवस्था पाहून सुनंदादेवीला फारच वाईट वाटले. आज कृष्णभूपति इतका कर्तबगार राज्याधिकारी झाला आहे तो केवळ आपल्या भावामुळेच, हे ती विसरली नाही. अत्यंत कठीण समयीं जर चंदनवर्मा तिच्या मदतीला आला नसता तर राज्याची परिस्थिती बिकट झाली असती हे ती पूर्णपणे जाणून होती. तिने आपल्या बहिनीचे व भाचीचे अतिशय आपुलकीने स्वागत केले व त्यांची जबाबदारी स्वतःवर घेतली.

राजमाता सुनंदादेवीने एक दिवस आपल्या

मुलाला अंतःपुरांत बोलावून म्हटले, "कृष्ण, मी आजपर्यंत स्वतःसाठी कोणापाशी कधींही कांही मागितलेले नाही. खरं सांगायचं तर माझी तशी इच्छादेखील नाही. पण आज मी तुझ्याजवळ दोन गोष्टी मागण्याची इच्छा करते आहे. मागूं कां?"

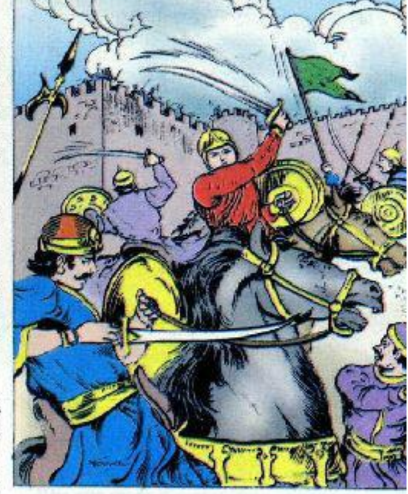
कृष्णभूपतीने हंसून म्हटले, "आपली मागणी पुरी करणें हे माझे कर्तव्य आहे. कोणता पुत्र आपल्या आईची मागणी कधी नाकारील कां? जर आपल्याला तशी शंका आली असती, तर आपण मला बोलावलेच नसते. निःसंकोचपणें आपली इच्छा सांगावी."

"कृष्णा, मी कांही बोलायच्या आधीच तू हंसलास. ह्याचा अर्थ मी काय मागणार आहे ते तुला माहीत असावेसे वाटते." सुनंदादेवी म्हणाली.

"हे अगदी खरं की आपण काय मागणार त्याचा मला थोडाफार अंदाज आहे." कृष्णाने सांगितलं. "आता आपली इच्छा सांगा." "तर मग ऐक. माझी पहिली मागणी आहे की तू त्या मूल्यवंताला ठार करावेस. कारण ज्याने तुझ्या मामाचा विश्वासघात केला आहे, त्याचे फळ त्याला मिळालेच पाहिजे. हे काम जितके लवकर करता येईल तेवढे लवकर करावे. या प्रयत्नांत जरी तुला वीरगती प्राप्त झाली, तरी मलां तुझा अभिमानच वाटेल.

"आता उरली माझी दुसरी इच्छा! मला वाटतं की माझी भाची जोत्स्नादेवी ही तुझी पत्नी व्हावी. तुझ्या मामांची फार इच्छा होती की त्यांची ही दत्तक घेतलेली मुलगी तुझी धर्मपत्नी व्हावी!" असे बोलून सुनंदादेवीने आपलं अश्रू पुसले.

कृष्णभूपतीने नम्रपणें म्हटले, "माते, इतक्या लहान गोष्टीसाठीं इतके उदास होण्याचे कारण

नाही. आपल्या इच्छेनुसार जोत्स्ना या राज्याची राणी होईल. तसेच आपली पहिली इच्छा म्हणजे मूल्यवंताला शासन करणें! तो तर माझ्या हातचा खेळ आहे. या बाबतींत मी सेनापती व महामंत्री ह्यांच्याशी सल्लामसलत केलेली आहे.

फक्त कुशद्वीपच नव्हे तर आपल्या आणि त्या बेटामधें असलेली आमर व कल्वार ही बेटे आहेत, त्यांनाही आपण जिंकूं शकूं. त्यांच्या किल्ल्यांवर देखील आपला ध्वज झळकेल. या तिन्ही बेटांचे राजे चैनींत दंग आहेत. प्रजेकडे त्यांचे संपूर्ण दुर्लक्ष झाले आहे त्यामुळें प्रजाजन राजांच्या विरोधांत आहेत. बहुधा, येत्या बहुलापंचमीलाच आम्ही त्यांच्यावर चाल करुन जाऊं."

मुलाचे बोलणें ऐकून राजमाता फारच खूष झाली, व मुलाला आशिर्वाद देत म्हणाली, "बाळ,

तुझा विजय होवो, तूं विजयी होऊन परत ये!"

कृष्णभूपतीने म्हटल्याप्रमाणें, बहुलापंचमीस पहांटेस मलयद्वीपची अगणित सेना घेऊन तो विजय यात्रेसाठीं निघाला या सुसज्ज सैन्यापुढें आमर व कल्यारची सेना टिकूं शकली नाही व त्यांचा संपूर्ण पराभव झाला. ते दोन्ही राजे कृष्णभूपतीस शरण आले. अशा प्रकारें कृष्णभूपतीची विजयी सेना कुशद्वीपाकडे निघाली.

संबंध दिवस प्रवास करुन रात्रीं एका छोट्या जंगलात ही सेना पोंचली. राजाज्ञेनुसार त्यांनी तिथें तंबू ठोकले. थकलेला कृष्णभूपती आपल्या तंबू मधल्या शय्येवर पहुडला.

कांही वेळानंतर बाहेर चाललेली गडबड ऐकून कृष्णभूपती जागा झाला. तो चटकन उठून बसला आणि त्याने पहारेकऱ्याला विचारलं, "कसला गोंधळ चाललाय बाहेर?"

बाहेर उभे असलेले दोन पहारेकरी तडक आंत येऊन म्हणाले, "सरकार, कुणी तरुण मुलगा आला आहे. अजून त्याला मिसरुडदेखील फुटलेली नाही आणि सैन्यांत भरती करा म्हणून हट्ट धरुन बसलाय. आपल्या सेनापतीला तर संशय आहे की हा कुणी शत्रूचा गुप्तहेर असावा. म्हणून त्यांनी त्याला पुढें येण्यास रोखले आहे."

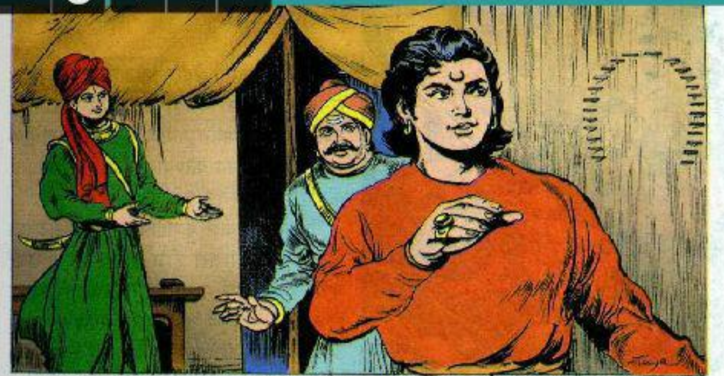
कृष्णभूपतीने तंबूच्याबाहेर येऊन पाहिले. सैनिकांच्या समोर उभा असलेला मुलगा खरोखरीच लहान वयाचा दिसत होता. सैनिकांजवळच्या मशालींच्या उजेडांत त्या मुलाचा चेहरा तेजस्वी व विलक्षण मोहक दिसत होता. सैनिकांनी त्याला बहुधा त्रास दिला असावा म्हणून त्याचे डोळे भिरभिरत सर्वांना न्याहाळत होते.

तो इकडेतिकडे निर्भयपणें पाहात असताना त्याचा निग्रहीपणा व धीट स्वभाव लक्षांत येत होता. कृष्णभूपतीने नखशिखान्त त्याच्याकडे पाहिले व त्याला आपल्या तंबूत बोलाविले.

त्या मुलाने आंत येऊन भूपतीला नम्रपणें नमस्कार केला व म्हटले, "सरकार, मी आपला आभारी आहे. आपले दर्शन इतक्या लवकर मला होईल अशी मला मुळीच आशा नव्हती."

त्याचा मधुर आवाज ऐकून भूपतीने विचारले, "कोण आहेस तूं? कोणत्या देशांतला आहेस? आणि माझ्या सैन्यांत तुला भरती होण्याची इच्छा कां झाली?"

"सरकार, माझे नांव कलापूर्ण आहे. मी कोणत्याही देशाचा जरी असलो तरी आत्ता मी अनाथ आहे. मला आता कुणीही नाही. आपण अधर्माविरुद्ध लढण्यासाठी मोहिमेवर निघाला

आहात. मीदेखील त्यांत भाग घेऊन आपले कर्तव्य पार पाडण्याची इच्छा करतो आहे. रामायणांत सेतुबंधनाच्यावेळीं रामाला मदत करणारी छोटीशी खार होती ना, तसा मी आहे." त्याने विनयाने सांगितले.

"तुला काय वाटलं की तुझ्या या बोलण्यावर विश्वास ठेवून मी तुला माझ्या सैन्यांत भरती करूं? तू युद्धविद्येंत किती निपुण आहेस हे मला कसं कळेल?

कलापूर्णने धीटपणें म्हटले, "अवश्य कळूं शकेल. आपल्या सैनिकांपैकी कोणी आला तर त्याला मी प्रात्यक्षिक दाखवीन."

भूपतीने टाळी वाजवली. एक सैनिक त्वरेने आंत आला. कलापूर्णने सांगितल्यावरुन तो सैनिक तंबूच्या टोकाशी कापडी पडद्याप्रमाणें कनात होती, तिथें तो उभा राहिला.

कलापूर्णने आपल्या कपड्यांतून एक लहानशी लांकडी डबी काढली. त्यांतून त्याने अगदी बारीक सुया काढल्या. एकएक सुई काढत त्याने सैनिकाच्या डोक्याच्या दिशेने फेकायला सुरवात केली.

पंचवीस सुया फेकल्यावर सैनिकाच्या डोक्याच्या बाजूने त्या पडद्यावर सुयांचे एक अर्धवर्तुळ निर्माण झाले. कलापूर्णने सांगितल्यानंतर भीतीने कांपत असलेला तो सैनिक त्या जागेहून सरकला आणि बाहेर गेला. अतिशय कौशल्याने आणि सफाईने फेंकलेल्या त्या सुयांकडे भूपती लक्षपूर्वक पाहात होता. सैनिकाला कोणतीही इजा न होता, इतक्या बारीक सुया त्याच्या डोक्यामागील कपड्यावर नेम धरुन समान अंतरावर कलापूर्णने फेकल्या होत्या. एकही नेम चुकला नव्हता. इतकी एकाग्रता त्याने क्वचितच पाहिली होती. कृष्ण-भूपतीने अभावितपणें टाळ्या वाजवून म्हटलं, "फारच अद्‌भुत आहे हे! कलापूर्ण, तू तर अगदी कमालच केलीस."

कलापूर्णने नम्रपणें म्हटले, "सरकार, या सगळ्या अगदी साध्या सुया आहेत. माझ्याकडे फारच जालीम अशा विषारी सुया पण आहेत."

कांही उत्तर देण्याऐवजी कलापूर्णला आपल्या-जवळ बसवण्यासाठी कृष्णभूपतिने त्याचा हात पकडला व त्याला प्रेमाने जवळ घेऊं लागला.

पण कलापूर्ण म्हणाला, "सरकार, मी इथेंच ठीक आहे." व त्याने आपला हात सोडवून घेतला.

भूपति म्हणाला, "युद्धांत भाग घेण्याचा तुझा निश्चय कायम आहे ना?"

'शंकाच नको. विजय किंवा वीरगती हेच माझे ध्येय आहे." कलापूर्णने न डगमगता उत्तर दिले.

त्यावर भूपती पुढें कांहीच बोलला नाही. त्याने आपल्या तंबूशेजारी कलापूर्णसाठी दुसरा तंबू उभारला. सकाळीं भूपतीने सेनाधिपतीला सांगितले की युद्धभूमीवर कलापूर्ण घोड्यावर बसून भूपती निकटच राहील.

कांही दिवसांनंतर ते युद्ध संपलं. कृतघ्न व विश्वासघातकी मूल्यवंताला कृष्णभूपतिने रणांगणातच ठार मारलं, आणि कुशद्वीपच्या किल्ल्यावर आपला झेंडा फडकवला. त्याच्या शूर सेनेचं त्याने या विजयाबद्दल अभिनंदन केले. त्याशिवाय अभिमन्यूप्रमाणें युद्धभूमींत शत्रूचा सणसणीत पराभव करण्यास मदत केल्याबद्दल, कलापूर्णची खूपच स्तुती केली.

विजयप्राप्तीनंतर कुशद्वीपमधें एक आठवडा विजयोत्सव साजरा होत होता. एका रात्रीं भूपतिने कलापूर्णला बोलावून घेतले व त्याला विचारले, "कलापूर्ण, तुझी आशा आणि आकांक्षा आता पूर्ण झाली आहे. आता तरी तुझी खरी माहिती आम्हाला सांग."

कलापूर्णने याचे उत्तर लगेच दिले नाही. मान खाली घालून तो थोडा वेळ गप्प बसला, व नंतर म्हणाला "सरकार, माझी आणखी एक लहानशी इच्छा आहे. आपण कृपा केलीत तर..." असं बोलताना तो थांबला.

"संकोच कशाला? सांग, तुझी काय इच्छा आहे?" भूपतिने विचारले.

"सरकार, मी अनाथ आहे. पोट भरण्यासाठी कुठे ना कुठे कष्ट हे करायला हवेतच. आपल्याबरोबर मला आपण मलयद्वीपला घेऊन गेलात तर मी आजन्म आपल्या सेवेत राहीन." कलापूर्णने अशी आपली इच्छा प्रकट केली.

कृष्णभूपति हसला आणि म्हणाला, "त्यांत काय मोठंसं? पण प्रथम तुला ते गाणं मात्र मला ऐकवावं लागेल! तू उद्यानवनांत मौलसिरी वृक्षाच्या खाली बसून गात होतास ना? ते गीत."

भूपतिचे हे बोलणें ऐकून कलापूर्ण आश्चर्यचकित झाला आणि चांचरत म्हणाला, "सरकार, आपण तिथें केव्हां आला होतात?"

राजा हंसतहंसतच म्हणाला, "आकाशांत चांदण्याचा प्रकाश होता तेव्हां पूर्णचंद्राला पाहात म्हटले गेले, 'हे चांदण्या, कृष्णपक्षांतल्या काळ्याकाळ्या मेघांमुळें अंधार पसरतो. पण त्यामुळेंच तुझ्या शुभ्र प्रकाशाला इतकी प्रसिद्धी व कौतुक मिळत राहाते. जगांत वाईट नसते तर चांगल्याला इतका मान मिळाला नसता. म्हणून हे चांदण्या, तुझे हे मोठेपण केवळ तुझ्या गुणांमुळे आहे असे समजून आनंदाने बेहोष होऊं नकोस. संपूर्ण श्रेय तर त्या काळ्या अंधाराचे आहे.' जेव्हां तू ते मधुर गीत गाण्यांत तल्लीन झाला होतास, तेव्हां शेजारच्याच आम्रवृक्षाच्या पाठीमागे लपून मी ऐकत होतो."

कलापूर्ण गप्पच होता. मान खाली घालून एखाद्या पुतळ्यासारखा निःशब्द उभा राहिला होता. कृष्णभूपतिने कलापूर्णजवळ येऊन म्हटले, "कलापूर्ण, तुझ्या चेहऱ्यावरचा निर्मल भाव व तुझी नाजूक बोटें पाहून मला पहिल्यापासूनच तुझ्याविषयीं संदेह निर्माण झाला होता. निदान आता तरी, तुझ्याबद्दलची खरीखुरी माहिती सांग आणि माझा संशय दूर कर."

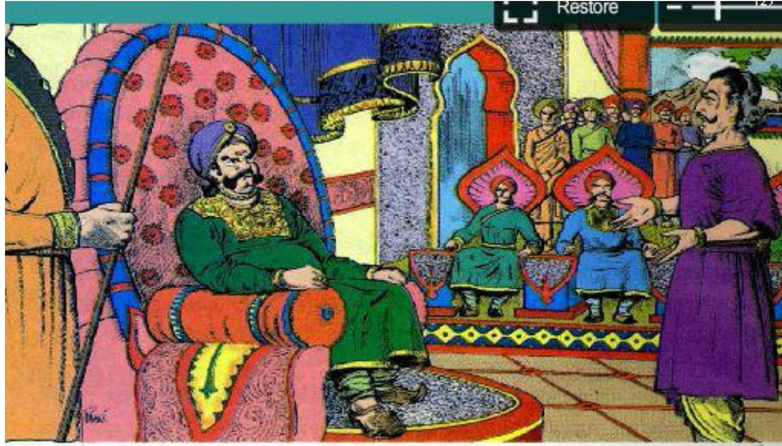
कलापूर्णने लगेच उत्तर दिलं नाही; थोड्या वेळानंतर आपले मस्तक वांकवून त्याने डोक्याभोवती गुंडाळलेले वस्त्र उतरवले. दुसऱ्याच क्षणीं लांबसडक, काळेभोर, मुलायम केस खांद्यावर विखुरले. लागलीच कृष्णभूपतिच्यासमोर गुडघे टेकून ती म्हणाली, "माझा स्वार्थ पूर्ण करण्यासाठी मी सत्य लपवले होते आणि आपल्याला खोटंच सांगितलं होतं. मला क्षमा करावी. मी कलापूर्ण नाही, मी कलाकौमुदी आहे."

भूपतिने दोन्ही हातांनी तिला वर उठवले आणि तो म्हणाला, "त्या दिवशीच मला वाटलं की तूं निश्चितच कुणी क्षत्रियकन्या आहेस! खाली बस आणि सांग मला की तू हा पुरुषवेष कां धारण केला आहेस?" असं म्हणून तिला एका आसनावर बसवलं.

राजाचा आदरसत्कार स्वीकारताना कलाकौमुदीच्या डोळ्यांत आनंदाश्रू आले. क्षणभर तिच्या तोंडून शब्द फुटेना. पण थोड्या वेळांतच ती सावरली आणि तिने पुढें सांगितलं:-

(क्रमशः)

मानव प्रतिमा

फार पूर्वीची गोष्ट आहे. श्रीधर महाराज आपल्या मनांत येईल त्याप्रमाणे गांवातील अधिकाऱ्यांची नेमणूक करीत. त्यांच्या आश्रयाला आलेली माणसें किंवा त्यांची ज्याच्यावर मर्जी असेल त्याचीच ते ग्रामाधिकारी म्हणून नेमणूक करीत. राजाच्या पाठिंब्यामुळे व आश्रयामुळें त्यांतले कांही लोक दुष्टपणा करुं लागले. हे अधिकारी प्रजेचा खूप छळ करीत असत. लोक तरी किती दिवस त्यांचा छळ सहन करणार? त्यांनी प्रभाकरला आपला पुढारी नेमून राजाकडे पाठविले. त्यांची अशी इच्छा होती की प्रभाकरने त्यांच्या दयनीय स्थितीचे राजासमोर वर्णन करुन, राजाकडून त्यांना न्याय मिळवून देण्याचा प्रयत्न करावा.

प्रभाकरने राजाला भेटून ग्रामाधिकारी जनतेवर करीत असलेल्या अत्याचारांच्याबद्दल सर्व माहिती सांगितली. महाराज श्रीधरना प्रभाकरने सांगितलेल्या कडव्या पण सत्य घटना रुचल्या नाहीत व पटल्या पण नाहीत. त्यांचं म्हणणं असं की, "ज्या लोकांना मी आवडत नाही, ते माझ्यावर उगीचच आरोप करतात. माझं नांव वाईट करायचा प्रयत्न करतात." उगीच तक्रार घेऊन आल्याबद्दल त्यांनी प्रभाकरची कानउघाडणी केली.

"महाराज, जनतेचे आराध्य दैवत असलेल्या जनार्दनस्वामींच्या शिळेची शपथ घेऊन सांगतो की जनतेच्या तक्रारी खऱ्या आहेत. माझ्या बोलण्यावर विश्वास ठेवावा. आणि या ग्रामाधिकाऱ्यांची चौकशी करावी." प्रभाकरने विनंती केली.

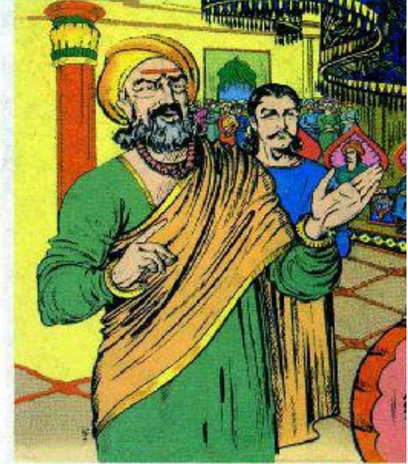
यावर राजा हंसून म्हणाला, "दगडाची मूर्ती बनवली तरी मूर्तीचे गुण दगडांत उतरत नाहीत. अशिक्षित व अज्ञानी माणसांसाठी मूर्ती आहेत. माझा सत्य व चांगुलपणावर विश्वास आहे. हेच माझे देव आहेत.

मला चांगले माहित आहे की ज्या ग्रामाधिकाऱ्यांवर तू टीका करतो आहेस, त्यांच्यावर आरोप करतो आहेस ते वाईट नाहीत तर चांगलेच आहेत. त्यांच्याबद्दल तू जे कांही बोललास ते सगळे अगदी खोटे आहे. यावेळेस मी तुला माफ करतो. पण तू पुन्हां कधी या लोकांविषयी तक्रारी घेऊन येण्याची हिम्मत केलीस, तर तुला तुरुंगात टाकून कडक शिक्षा करीन."

"महाराज, आपण मला क्षमा केल्याबद्दल मी आपला आभारी आहे. पण तरीही या ग्रामाधिकाऱ्यांच्याबद्दल मी फिर्याद करीत आहे. आपल्याला योग्य वाटल्यास आपण मला तुरुंगात टाकून पाहिजे ती शिक्षा सुनवा." प्रभाकर निर्भयपणे म्हणाला.

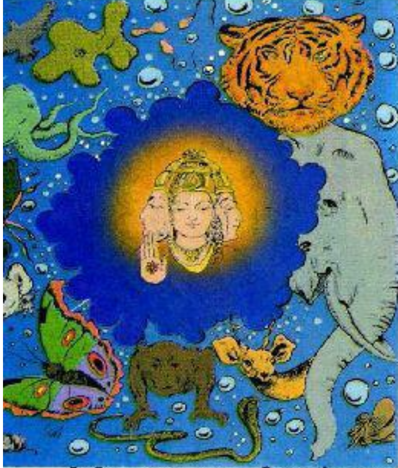
त्याचे हे बोलणे ऐकून राजा आश्चर्यचकित झाला. त्याला प्रभाकरचा खूप राग आला. पण त्याची चिकाटी व कर्तव्यदक्षतेचे कौतुक देखील वाटले. त्याने प्रभाकरला कांहीही आश्वासन न देता परत पाठविले. आणि नंतर मंत्र्यांशी विचारविनिमय केला.

त्या राज्यात महावेद नांवाचे एक सज्जन

गृहस्थ होते. ते गांवोगांवी फिरुन लोकांना हितोपदेश करीत असत. आयुष्यांतील नैतिक मूल्यांचे महत्व समजावीत असत. लोक म्हणत की त्यांच्यामुळे कितीतरी दुष्ट व पापी लोक सुधारले व चांगल्या मार्गाला लागले. पुष्कळ लोकांचा असा विश्वास होता की या सत्यवचनी माणसांत देवाचा अंश आहे.

मंत्र्यांनी राजाला सुचविले की ग्रामाधिकाऱ्यांच्या बाबतीत सत्य जाणून घेण्याचे काम महावेदांवर सोपवावे. श्रीधरमहाराजांनी महावेदांना आदराने आपल्या कक्षांत बोलवून सर्व घटना सांगितली व म्हणाले, "माझे विरोधी माझ्यावर आरोप करत आहेत की ग्रामाधिकाऱ्यांच्या नेमणुकीत मी पक्षपात केला आहे. त्यांचे म्हणणे आहे की मला जे लोक आवडतात त्यांचीच निवड मी या पदासाठी केली आहे. ते या गोष्टीविषयी

निरनिराळ्या अफवा पसरवित आहेत. माझा दुसऱ्या कोणावरही विश्वास नाही. म्हणून आपल्या सारख्या सत्पुरुषावर मी ही जबाबदारी सोपवीत आहे. आपणच ह्याचा न्यायनिवाडा करावा.''

महावेदांनी राजाचे म्हणणे लक्षपूर्वक ऐकले. आणि ते गंभीरतेने म्हणाले, ''आपल्या चाहत्यांच्या तोंडून फार स्तुती ऐकली तर सावध व्हा. त्यांच्याबाबत वाईट गोष्टी ऐकण्यांत आल्या तर त्यावर विचार करा. राजा म्हणून तुमचे हे कर्तव्य आहे. प्रभाकर जे कांही बोलला ते खरे आहे. या गांवांत हिंडून मी अगोदरच सत्य गोष्ट काय आहे याचा तपास केला आहे. त्या लोकांना सुधारण्याचा प्रयत्न केला पण तो सफल झाला नाही. तुझ्या आश्रयाला येऊन, तुझ्या बळावर, तुझे नांव पुढे करुन हे लोक स्वतःची मनमानी करीत आहेत. तुला त्यांना कडक शिक्षा केली पाहिजे. तरच ते सुधारण्याची कांहीतरी शक्यता आहे.''

राजाला महावेदांचे म्हणणे देखील पटले नाही. तो म्हणाला ''महात्मन, प्रत्येक मनुष्यांत देवाचा अंश आहे. असे मी मानतो. पण कांही लोक असे दुष्ट असतील यावर माझा विश्वास बसत नाही. माझा हा विचार जर चुकीचा असेल तर कृपा करुन सांगावे.''

''राजा, या सृष्टीचे एक वैशिष्ट्य आहे. जे कदाचित् तुला माहित नसेल. त्याविषयी एक गोष्ट ऐक. म्हणजे तुझ्या सगळ्या शंका अपोआप दूर होतील.'' असे म्हणून महावेद गोष्ट सांगू लागले.

ब्रह्मदेवाने सर्व प्राणिमात्रांची मिळून एक सृष्टी निर्माण केली. त्याने फक्त मनुष्यांतच देवाचा अंश घातला आणि त्याला बुद्धिमत्ता व बळ दिले. हे वैशिष्ट्य घेऊन मनुष्य जगूं लागला. पण दुसरे बुद्धिहीन प्राणी त्याला त्रास देऊं लागले.

सहनशीलता व शांती हे गुण मनुष्यांत उपजत असतात. पण असं वाटायला लागलं की ही सद्गुणांची खाण मनुष्याकडे उरणार नाही. ब्रह्मदेवाने यावर खूप विचार करुन एक उपाय शोधला. त्यांनी प्रत्येक जीव, पक्षी, प्राणी यांच्यात, एका मनुष्याला त्या त्या रुपाने जन्माला घातले. त्या मनुष्यामुळे इतर प्राण्यांत मनुष्यप्राण्याबद्दल एक आपुलकी, सद्भावना निर्माण झाली. इतकेच नाही तर त्यांच्यात सद्व्यवहाराची भावना पण जागृत झाली. त्यांनी त्याची संवय स्वतःला करुन घेतली. अशा तऱ्हेने प्रत्येक जीव मनुष्याप्रमाणे व्यवहार करुं लागले. त्यांना मानव जन्माचे महात्म्य कळले.

अशा स्थितीत बाकीचे सर्व जीव ब्रह्माकडे गेले व त्यांनी विनंती केली ''देवा, या सृष्टीतील प्रत्येक जीवाचे एक वैशिष्ट्य आहे. मनुष्यत्व सगळ्यांमध्ये आहे त्यामुळे सगळ्यांना त्याची महानता कळली व ते सुधारले. त्यांनी मनुष्याशी आपलेपणा जोडला. म्हणून आमची अशी इच्छा आहे की त्याचप्रमाणे प्रत्येक जीवजंतूमधून एक प्राणी तू मनुष्यजन्माला घाल. म्हणजे मनुष्य देखील यांचे वैशिष्ट्य समजेल व त्यांच्याशी आपुलकीने वागेल.''

ब्रह्मदेव 'तथास्तु' म्हणाला.

गोष्ट सांगून महावेद श्रीधरमहाराजांना म्हणाले ''मनुष्याच्या दुष्टस्वभावाचे कारण त्या दुष्टजीवांचे अंश होत. त्या दुष्टजीवांची आपण जशी शिकार करतो त्याचप्रमाणे दुष्ट माणसांची पण आपण शिकार केली पाहिजे. नाहीतर राजाच्या मदतीने हे सगळीकडे हाहाःकार माजवितात. यांचा नायनाट करणे हेच राजाचे कर्तव्य आहे.''

महाराज श्रीधरांनी महावेदांना ताबडतोब साष्टांग नमस्कार घालून म्हटले, ''महात्मन, आपण माझे अज्ञान दूर केलेत. आपल्या सारख्या थोर पुरुषाच्या उपदेशाने, शिकवणीने देखील जे दुष्ट लोक सुधारले नाहीत ते जगण्यास योग्य नाहीत. त्यांना मनुष्यप्राण्यात राहूं देणे योग्य नाही. यांना तुरुंगात टाकणे हे माझे प्रथम कर्तव्य आहे.''

यानंतर श्रीधरमहाराजांनी अत्याचारी ग्रामाधिकाऱ्यांची चौकशी करुन त्यांना कडक शिक्षा दिली. व सद्गुणी माणसांचा सत्कार केला.

